

**KIVA KOULU® -OHJELMA JA VAAKAMALLI® -KOULUTUS:
OPETTAJIEN KOKEMUKSIA KOULUKIUSAAMISEN
EHKÄISEMISESTÄ JA SIIHEN PUUTTUMISESTA**

Anni Salo ja Maija Takalo

**JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Kasvatustieteiden tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos
Pro Gradu -tutkielma
Kevät 2014**

TIIVISTELMÄ

Salo, A. & Takalo, M. KIVA KOULU -OHJELMA JA VAAKAMALLI -KOULUTUS: OPETTAJIEN KOKEMUKSIA KOULUKIUSAAMISEN EHKÄISEMISESTÄ JA SIIHEN PUUTTUMISESTA. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. 2014. 65 sivua.

Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää alakoulun luokanopettajien käsityksiä ja kokemuksia koulussa käytössä olevasta kiusaamisen vastaisesta interventiomallista, KiVa Koulu -ohjelmasta tai Vaakamalli -koulutuksesta. Tarkoituksena oli myös selvittää, miten interventiomalli auttaa opettajia havaitsemaan ja ennaltaehkäisemään kiusaamista ja puuttumaan siihen. Lisäksi pyrittiin saamaan selville, mitkä asiat saavat opettajat sitoutumaan mallin käyttöön ja miten mallia koulujen arjessa toteutetaan. Tutkimusote oli laadullinen ja aineisto koostui kahdeksan luokanopettajan teemahaastattelusta, jotka analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Tutkimuksen kohteina olevat interventiomallit pääsääntöisesti tukivat hyvin opettajia kiusaamisen vastaisessa toiminnassa ja sen ennaltaehkäisemisessä. Molemmista interventiomalleissa oli vahvuuksia ja niiden käyttöön liittyi opettajien kokemusten mukaan monia hyviä puolia. Yhteiseksi vahvuudeksi koettiin kouluyhteisössä lisääntynyt tietoisuus kiusaamisesta ja toimintamalli kiusaamiseen puuttumiseksi. Mallit erosivat erityisesti sen suhteen miten koulutus oli järjestetty ja miten se vaikutti työyhteisöön, ennalta laaditun toimintaohjeistuksen ja valmiin oppimateriaalin määrässä, sekä siinä, miten paljon ne sallivat opettajalle henkilökohtaista harkintaa ohjelman toteuttamisessa.

Tulokset korostivat työyhteisön yhteisten toimintamallien merkitystä, sillä niiden avulla opettajien on helpompi puuttua kiusaamiseen johdonmukaisesti. Yhteisten toimintamallien koettiin lisäävän myös oppilaiden tietoisuutta kiusaamisesta ja sen seurauksista, mikä voi opettajien mukaan toimia kiusaamista ennaltaehkäisevänä tekijänä. Yhteisten toimintamallien luominen oli vahvuutena erityisesti Vaakamalli-koulutuksessa. Opettajat mainitsivat lisäksi tunnetaitojen opettamisen ja oppilaiden empaattisuuden lisäämisen yhdeksi tärkeimmistä asioista kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Nämä tavoitteet korostuivat erityisesti KiVa Koulu -ohjelmassa, jonka ansiona opettajien mukaan oli laaja materiaalipaketti oppitunneille. Edellä mainittujen piirteiden lisäksi opettajat korostivat koulun positiivista ja luottamuksellista ilmapiiriä ja yleistä hyvinvointia kiusaamisen vastaisessa työssä.

Yksi tutkimuksen tärkeimmistä havainnoista oli koulutuksen merkitys interventiomallin toteuttamisessa koulun arjessa. Opettajat, jotka olivat osallistuneet interventiomalliin liittyvään koulutukseen, olivat sitoutuneempia - henkilökohtaisesti tai osana työyhteisöä - kiusaamisen vastaiseen työhön ja siten se toteutui kouluyhteisössä tehokkaammin. Koulutus, johon työyhteisö yhdessä osallistui, näytti lisäävän kiusaamisen vastaisen työn vakiintumista toimintatavoiksi, joita kaikki työyhteisön jäsenet noudattavat suhteellisen

samalla tavalla. Yhdessä käyty koulutus myös koettiin motivoivaksi, yhteishenkeä luovaksi ja kiusaamisen vastaiseen työhön sitouttavaksi.

Avainsanat: koulukiusaaminen, kiusaamisen havaitseminen, kiusaamisen ennaltaehkäiseminen, kiusaamiseen puuttuminen, interventiomalli, KiVa Koulu -ohjelma, Vaakamalli -koulutus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	NÄKÖKULMIA KOULUKIUSAAMISEEN.....	9
3	KIUSAAMISEN HAVAITSEMINEN, PUUTTUMINEN JA ENNALTAEHKÄISY OPETTAJAN NÄKÖKULMASTA.....	12
4	KIUSAAMISEN VASTAISET TOIMINTAMALLIT JA KOULUINTERVENTIOT.....	15
5	KIVA KOULU JA VAAKAMALLI KIUSAAMISEN EHKÄISEMISESSÄ.....	18
5.1	KiVa Koulu -ohjelma	18
5.1.1	Roolit kiusaamisprosessissa	19
5.1.2	KiVa Koulu -ohjelma käytännössä.....	21
5.1.3	KiVa Koulu -ohjelman toteutumisen arviointi.....	22
5.2	Vaakamalli -koulutus	23
5.2.1	Kouluhyvinvoinnin tarkastelutavat.....	25
5.2.2	Vaakamalli -koulutus käytännössä	26
5.2.3	Vaakamalli -ohjelman toteutumisen arviointi.....	28
5.3	KiVa Koulun ja Vaakamallin erot ja yhtäläisyydet.....	29
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	31
6.1	Tutkimustehtävä ja -kysymykset	31
6.2	Laadullinen tutkimus	32
6.3	Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä	32
6.4	Aineiston analyysi	34
6.5	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	35
7	TULOKSET	37
7.1	Interventiomallin koulutus ja toteutus opettajan kokemana	37
7.1.1	Koulutus.....	37

7.1.2	Opettajien kokemukset ja käsitykset interventiomalleista	40
7.2	Kiusaamisen havaitseminen, puuttuminen ja ennaltaehkäiseminen opettajan kokemana	43
7.2.1	Kiusaamisen havaitseminen.....	43
7.2.2	Koulukiusaamiseen puuttuminen.....	44
7.2.3	Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen.....	47
7.3	Interventiomallien käyttö koulu yhteisön arjessa.....	48
7.3.1	Mallien toteutuminen koulu yhteisön arjessa	48
7.3.2	Koulu yhteisön sitoutuminen mallien käyttöön	50
7.4	Tulosten yhteenveto	51
8	POHDINTA.....	53
8.1	Koulutus ja yhteiset toimintamallit interventiomalliin sitouttamisessa	54
8.2	Tutkimuksen luotettavuuden arviointia	56
8.3	Tutkimuksen merkitys opettajan työlle ja interventiomallien kehittämiselle	57
8.4	Jatkotutkimusaiheita	58
	LÄHTEET	59
	LIITTEET.....	64

1 JOHDANTO

Koulukiusaaminen on yleinen ilmiö, jota esiintyy jokaisessa suomalaisessa alakoulussa. Kiusaamisesta puhutaan paljon ja vaikuttaisi siltä, että siihen puuttumisen merkitys ymmärretään yleisesti. Kuitenkin puhe koulukiusaamisesta jää usein opettajienkin keskuudessa pinnalliseksi puheeksi siitä, kuinka tärkeää kiusaamista olisi vähentää ja kuinka valitettavan paljon sitä edelleen esiintyy. Opettajilta tuntuu usein puuttuvan konkreettiset keinot ennaltaehkäistä ja havaita koulukiusaamista, puuttua siihen sekä syvällisesti ymmärtää kiusaamisilmiön syntyä ja olemusta. Opettajan realistinen käsitys omasta valmiudestaan puuttua kiusaamiseen olisi kuitenkin ensisijaisen tärkeää kiusaamisen vähenemisen kannalta, sillä opettajat jotka kokevat pystyvänsä puuttumaan kiusaamiseen, myös valitsevat tehokkaimpia keinoja sen vähentämiseksi (Novick & Isaacs 2010, 283–296). Koska koulukiusaaminen koskettaa jokaista luokanopettajaa jossain vaiheessa työuraa, opettajan olisikin tärkeää tietää tarkalleen, miten siihen tehokkaimmin voisi puuttua, miten kiusaamistilanteet voisi havaita ja miten kiusaamista parhaiten ennaltaehkäistäisiin.

Tähän tarpeeseen on pyritty vastaamaan kehittämällä useita erilaisia kiusaamisen vastaisia interventiomalleja koulujen käyttöön (Ukskoski 2013, 3; Smith 2011, 419–420). Interventio on väliintulo, joka tähtää muutokseen sekä aiempaa parempaan toimintaan (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 44–45) eli kiusaamisen vastaisen intervention tavoitteena on nimenomaan auttaa ennaltaehkäisemään kiusaamista ja puuttua esiin tuleviin kiusaamistapauksiin. Yhteisestä tavoitteestaan huolimatta toiset interventiomallit keskittyvät koulun ilmapiirin muuttamiseen kun toiset taas pyrkivät vaikuttamaan kiusaajiin tai sivustaseuraajiin (Smith 2011, 421). Tehokkaiksi todetuille malleille on yhteistä niiden vakiintuminen kouluyhteisön käyttöön pitkäkestoisesti (Holt ym. 2013, 240; Ttofi & Farrington 2010, 43). Mutta mikä sitten saa opettajat ottamaan mallin vakiintuneesti käyttöön ja sitoutumaan sen käyttöön pitkäksi aikaa? Mitkä asiat tekevät interventiomalleista opettajien mielestä toimivia ja mitkä asiat niissä taas eivät toimi? Tähän pyritään vastamaan tässä tutkimuksessa.

Tutkimus on jatkoa aikaisemmin valmistuneelle kandityölle (Takalo & Tolonen 2012), jossa tarkasteltiin keskeisten tutkijoiden tuottamien tulosten ja kirjallisuuden pohjalta mitä kiusaaminen on, miten se ilmenee ja mitä mahdollisuuksia koululla on puuttua kiusaamiseen.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten interventiomallit auttavat opettajaa havaitsemaan ja puuttumaan kiusaamiseen sekä ennaltaehkäisemään sitä. Lisäksi pyritään selvittämään, mikä saa opettajat sitoutumaan interventiomallin käyttöön ja miten malleja koulun arjessa käytetään. Tutkittaviksi interventiomalleiksi valittiin kaksi suomalaista mallia, Kiva Koulu® -ohjelma sekä Vaakamalli®¹ -koulutus. KiVa Koulu -ohjelma (Kiusaamisen Vastainen tai Kiusaamista Vastustava Koulu) on opetusministeriön ja Turun yliopiston kehittämä koulukiusaamisen vastainen toimenpideohjelma, joka otettiin ensimmäisen kerran käyttöön kouluissa lukuvuonna 2007–2008. Ohjelman perusta on psykologisessa tutkimustraditiossa ja sen tavoitteena on lisätä oppilaiden tietoisuutta kiusaamisilmiöstä ja vaikuttaa ryhmän toimintakulttuuriin niin, että oppilaiden empaattisuus lisääntyisi ja he siirtyisivät puolustamaan kiusattua. KiVa Koulu -ohjelma on kansainvälisestikin tunnettu ja tutkittu interventiomalli, josta on paljon tutkimustietoa. Tutkimuksissa sen on todettu tehokkaasti vähentävän kiusaamista (Kärnä ym. 2011, 320–324; Salmivalli, Kärnä & Poskiparta 2011, 40–409; Smith 2011, 421). Vaakamalli -koulutus taas on pilotoitu koulujen käyttöön kouluhyvinvointihankkeessa vuosina 2009–2010 (Ukskoski 2013, 357–358; Hamarus & Ukskoski-Ahonen 2014). Pilotoinnin jälkeen sitä on kehitetty edelleen Keski-Suomen Osaava -ohjelmassa. Vaakamalli perustuu kasvatussosilogiseen tutkimukseen ja sen tarkoituksena on lisätä kouluhyvinvointia yhteisön omista lähtökohdista käsin ja tämän kautta vähentää kiusaamisen esiintymistä. Koska Vaakamalli on suhteellisen uusi interventiomalli, ei siitä vielä ole tehty paljon tutkimuksia. Tästä syystä tämä tutkimus tarjoaa uutta ja mielenkiintoista tietoa opettajien kokemuksista Vaakamallin kaltaisen kouluhyvinvoinnin kokonaisvaltaiseen edistämiseen perustuvan interventiomallin osalta.

Aiemmissä tutkimuksissa on siis todettu interventiomallien toimivan kouluyhteisössä pääosin tehokkaasti. Tutkimuksissa on todettu opettajien pätevyyden olevan yhteydessä kiusaamisen vähentymiseen, joten opettajien koulutuksella ja pätevyyden lisäämisellä on todettu olevan iso merkitys (Novick & Isaacs 2010, 283–296; Ttofi & Farrington 2010, 43). Myös tiettyjen yksittäisten asioiden, kuten mallien tarjoaman yhteisen puuttumisen mallin ja hyvinvoinnin lisäämisen yhteydessä on todettu olevan yhteydessä kiusaamisen vähentymiseen (Smith & Schneider 2004, 548; Swearer, Espelage, Vaillancour & Hymel 2010, 38–47). Tämä tutkimus tarjoaa lisää mielenkiintoista ja tarpeellista tietoa siitä, mitkä asiat tekevät malleista nimenomaan luokanopettajan näkökulmasta katsottuna toimivia. Tämän kaltainen tieto on erityisen

---

¹ KiVa Koulu® -ohjelma ja Vaakamalli® -koulutus ovat rekisteröityjä tavaramerkkejä. Tässä tutkimuksessa niihin viitataan ilman tavaramerkkiä.

tarpeellista, kun kiusaamisilmiöön pyritään puuttumaan ja sitä halutaan vähentää tehokkaasti.

Tutkimus aloitetaan kuvailemalla koulukiusaamista ja sen vastustamiseksi kehitettyjä interventiomalleja yleisesti. Tämän jälkeen kuvaillaan tarkemmin KiVa Koulu -ohjelmaa ja Vaakamalli -koulutusta sekä tutkimuksen kulkua. Tulokset kuvaillaan tutkimuskysymyksittäin esille nousseiden teemojen mukaan ja lopuksi pohditaan tuloksia suhteessa aiempaan tutkimukseen.

2 NÄKÖKULMIA KOULUKIUSAAMISEEN

Koulukiusaaminen on ongelma, joka vaikuttaa koko koulun ilmapiiriin ja vaarantaa oppilaan oikeuden oppia turvallisessa ympäristössä sekä yhteisössä (Banks 1997; Ryan & Smith 2009, 248). Koulukiusaaminen on yhteen ja samaan yksilöön kohdistuvaa tahallista vihamielistä käyttäytymistä, haitan tai pahan mielen tarkoituksellista aiheuttamista (Olweus 1992, 14–15; Roland 1984, 17; Vreeman & Carroll 2007, 78). Kiusaamisella on lyhyt- ja pitkäkestoisia vaikutuksia: se heikentää kiusatun fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia sekä vähentää kouluviihtyvyyttä (Swearer ym. 2010, 38; Vreeman & Carroll 2007, 78).

Koulukiusaamisesta on tehty monenlaisia määritelmiä, mutta useat määritelmät korostavat kolmea kiusaamiselle ominaista tunnuspiirrettä: 1. kesto ja toistuvuus 2. käytöksen tahallisuutta ja 3. kiusaajan ja kiusatun voimasuhteiden epätasapainoa (Herkama 2012, 20–21; Pörhölä & Kinney 2010, 20–21). Yksittäisiä aggressiivisia tekoja ei useinkaan siis pidetä kiusaamisena, mutta jatkuessaan toiminta täyttää kiusaamisen tunnuspiirteet. (Roland 1984, 17; Vreeman & Carroll 2007, 78.) Toisaalta Olweuksen (1992) mukaan kiusaamisena voidaan joissain tilanteissa pitää myös yksittäistä vakavaa tekoa, jos muut tunnuspiirteet toteutuvat. Pitkäkestoisuuden lisäksi kiusaajan käytöksen tahallisuus on ominaista kiusaamisen määritelmille. Kiusaaja pyrkii tuottamaan negatiivisilla teoillaan uhrille vammoja tai epämiellyttävän olon. (Olweus 1992, 14–15.) Pörhölä ja Kinney (2010, 18–21) kuitenkin korostavat, että joskus kiusaaminen voi olla tiedostamatonta, esimerkiksi kun joku jää ulkopuolelle ryhmän pyrkiessä luomaan toimivia rakenteita vuorovaikutukselle.

Kiusaamisen muodot vaihtelevat, mutta yhteistä niille on kiusaajan ja kiusatun välinen voimasuhteiden epätasapaino (Olweus 1992, 15; Vreeman & Carroll 2007, 78). Epätasapaino voi johtua fyysisen tai verbaalisen kyvykkyyden eroista kiusaajan ja kiusatun välillä tai siitä, että yhtä uhria vastaan hyökkää useampi kiusaaja. Valtasuhteiden jakautuessa epätasaisesti uhri on puolustuskyvytön. (Herkama 2012, 21–22; Olweus 1992, 15; Pörhölä & Kinney

2010, 20–21.) Kiusaaminen ilmenee monin eri tavoin. Pörhölän ja Kinneyn (2010) mukaan kiusaamisen muotoja ovat suora ja epäsuora kiusaaminen. Kiusaaja kohdistaa suorassa kiusaamisessa negatiiviset tekonsa suoraan uhrin fyysistä tai sanallista väkivaltaa käyttäen. Epäsuora kiusaaminen ilmenee usein piilossa ja tapahtuu uhrilta salassa, esimerkiksi juttujen levittämisenä tai sosiaalisena eristämisenä. Tällaista käytöstä on hankalampi havaita ja tulkita kiusaamiseksi kuin suoraa kiusaamista. (Pörhölä & Kinney 2010, 18–21.)

Pörhölän ja Kinneyn (2010) mukaan kiusaaminen voidaan jaotella myös fyysiseksi, psyykkiseksi tai sosiaaliseksi kiusaamiseksi. Fyysinen kiusaaminen tarkoittaa fyysistä väkivaltaa tönimisestä lyömiseen. Psykkisen kiusaamisen välineinä ovat sanat, eleet ja ilmeet. Sosiaalisessa kiusaamisessa kiusatun oppilaan vuorovaikutus- ja ystävyysuhteisiin pyritään vaikuttamaan esimerkiksi sosiaalisesta ryhmästä erottamalla. Ryhmästä erottaminen ilmenee yksilön poissulkemisena ryhmän toiminnasta, pahimmillaan se johtaa kokonaan ryhmästä eristämiseen. Yksilö jää yksin ryhmän ulkopuolelle eikä hänellä ole ryhmässä sosiaalista valtaa. (Pörhölä & Kinney 2010, 18–20.)

Valitettavan moni oppilas joutuu kokemaan kiusaamista peruskoulunsa aikana. WHO:n koululaistutkimuksen (Kämppi, Välimaa, Ojala, Tynjälä, Haapasalo, Villbert & Kannas 2012, 87–106) mukaan 5 % suomalaisista 5–9 -luokkalaisista oppilaista joutui kiusatuksi vähintään kerran viikossa. Pojat joutuivat kiusatuksi tyttöjä useammin. Kiusatuksi joutumisen kansainvälisessä vertailussa Suomi sijoittui puoliväliin kaikissa ikäryhmissä. Eniten kiusaamista esiintyi Liettuassa, Virossa, Belgiassa, Ukrainassa, Romaniassa ja Grönlannissa. Vähiten kiusaamista raportoitiin Ruotsissa, Tsekissä, Armeniassa, Espanjassa ja Italiassa. Muissa Pohjoismaissa kiusaamista esiintyi Suomea vähemmän. (Kämppi, Välimaa, Ojala, Tynjälä, Haapasalo, Villbert & Kannas 2012, 87–106.)

Due ym. (2005) toteuttivat kiusaamisen esiintymistä kansainvälisesti vertailevan tutkimuksen, jonka mukaan kiusaamisen määrä vaihtelee suuresti eri maiden välillä. Kuitenkin kiusaamisen aiheuttamat psyykkiset ja fyysiset seuraukset, kuten ulkopuolisuuden ja avuttomuuden tunne sekä vatsa- ja pääkipu, olivat kaikkialla samanlaisia. Vähiten kiusatuksi joutuivat ruotsalaiset tytöt (5,1 %) ja yleisintä kiusaaminen oli liettualaisten poikien keskuudessa (41,4 %). Kiusaaminen väheni lähes kaikissa maissa oppilaiden vanhetessa. Kiusaaminen oli hieman yleisempää poikien kuin tyttöjen keskuudessa. (Due ym. 2005, 128–132.)

Tyttöjen ja poikien kokema kiusaaminen on usein laadultaan erilaista. Tutkimusten mukaan poikien kiusaaminen on näkyvämpää ja fyysisempää kuin tyttöjen kiusaaminen, joka on usein epäsuoraa ja sanallista. (Fekkes, Pijpers & Verloove-Vanhorick 2005, 81–91; Merenheimo 1990, 101; Pörhölä & Kinney 2010, 23–25; Salmivalli & Kaukiainen 2000, 29; Tikkanen 1997, 20.) Tytöt joutuvat myös poikia useammin eristetyksi ryhmän ulkopuolelle. Yleisimmin pojat kiusaavat poikia ja tytöt joutuvat tyttöjen kiusaamiksi (Fekkes ym. 2005, 81–91).

Suomalainen kouluterveyskysely antaa tietoa koulukiusaamisen muotojen yleisyydestä. Kouluterveyskyselyssä vuonna 2010 kiusatuksi joutuneet ja toisia

kiusanneet oppilaat kertoivat tyypillisimmiksi kiusaamisen muodoiksi nimittelyn, huomiotta jättämisen ja valheellisten juttujen levittelyn (Kouluterveyskysely 2010/2011). Myös Pörhölän ja Kinneyn (2010, 22) mukaan sanallinen kiusaaminen on yksi yleisimmistä esiintyvistä kiusaamisen muodoista.

3 KIUSAAMISEN HAVAITSEMINEN, PUUTTUMINEN JA ENNALTAEHKÄISY OPETTAJAN NÄKÖKULMASTA

Kiusaamistilanteisiin puuttuminen on koulun velvollisuus. Perusopetuslain mukaan jokaisella ”opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön”. Koulun tulee laatia ”suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna suunnitelma ja valvoa sen noudattamista ja toteutumista”. (Perusopetuslaki 477/3003: 29. §.) Pörhölän ja Kinneyn (2010) mukaan havaitseminen on avainkohta kiusaamiseen puuttumiseen. Tämä ei ole opettajalle eikä lasten vanhemmille helppo tehtävä, sillä oppilailla on tapana salata kiusaaminen aikuisilta. Tutkimusten mukaan kiusaamisen havaitseminen on opettajille usein ongelmallista, sillä he eivät tiedä, kuinka paljon kiusaamista koulussa esiintyy ja ketkä ovat kiusaajia. Opettajilla on myös tapana vähätellä psyykkisen ja sosiaalisen kiusaamisen merkitystä. (Pörhölä & Kinney 2010, 39–41.) Jo Olweus (1993, 411–446) on havainnut, että oppilaat kertovat kiusaamisen jäävän opettajilta huomaamatta, vaikka kiusaamista tapahtuisi tilanteissa, joissa opettaja on läsnä. Havaitsemista vaikeuttaa entisestään se, että oppilaat voivat muuttaa kiusaamisen muotoa paikan ja läsnä olevien henkilöiden mukaan. Epäsuoran kiusaamisen onkin havaittu olevan opettajan läsnä ollessa fyysistä kiusaamista yleisempää. (Atlas & Pepler 1998, 86–99.) Tutkimusten mukaan opettaja havaitsee sanallista ja fyysistä kiusaamista useammin kuin epäsuoraa ja omaisuuteen kohdistuvaa kiusaamista (Salmivalli & Kaukiainen 2000, 35; Koivisto 1999, 29). Näkyvään kiusaamiseen, kuten sanallinen ja fyysinen kiusaaminen, on helpompi puuttua kuin epäsuoraan kiusaamiseen (Koivisto 1999, 29).

Salmivallin ja Kaukiaisien (2000) tutkimuksessa ilmenee, että kiusaamisen määrä ei vaikuta kiusaamisen havaitsemiseen vaan siihen vaikuttavat opettajan motivaatio tai hänen valmiutensa havaita kiusaamista. Vaikka koulussa siis olisi paljonkin koulukiusaamista, opettaja ei sitä havaitse ellei hän ole

herkistynyt seuraamaan sen esiintymistä ja motivoitunut puuttumaan siihen. Opettajan merkitys kiusaamisen vastaisten ohjelmien käyttäjänä ja kiusaamisen vähentäjänä onkin ensisijaisen tärkeä. (Salmivalli & Kaukiainen 2000, 34–35.) Novickin ja Isaacsin (2010) mukaan opettajat, jotka kokevat itsensä tehokkaiksi kiusaamiseen puuttumisessa ja sen havaitsemisessa, useimmiten myös valitsevat sellaisia puuttumisen keinoja, jotka vähentävät kiusaamista tehokkaasti. Näin ollen opettajan käsitykset omasta valmiudestaan puuttua kiusaamiseen vaikuttavat siihen, miten hän suhtautuu ja toimii kiusaamistilanteissa. Tämä saattaa toisaalta aiheuttaa opettajassa riittämättömyyden tunteen, jolloin tietoisuus kiusaamisesta lisää hänen epävarmuuttaan puuttua siihen. Kuitenkin tietoisuuden lisääminen ja opettajien valmiuksien parantaminen esimerkiksi opettajia kouluttamalla on tärkeimpiä asioita kiusaamisen vähentämiseksi, (Novick & Isaacs 2010, 283–296; Smith 2011, 421–422) sillä ymmärrys kiusaamisesta ohjaa opettajan havaintoja ja kiusaamiseen puuttumista (Hamarus 2009, 138).

Kursu, Roininen ja Tolonen (2001) vertailivat tutkimuksessaan opettajien iän suhdetta koulukiusaamisen havaitsemiseen. Nuoret opettajat, alle kolmekymmentävuotiaat, havaitsivat ja puuttuivat koulukiusaamiseen useammin kuin vanhemmat opettajat. Yleisimmin noin kolmannes opettajista havaitsi kiusaamista yhden kerran viikossa ja alle kolmannes havaitsi kiusaamista kerran kuukaudessa. Tutkimukseen osallistuneet opettajat puuttuivat yleisimmin kiusaamiseen kerran kuukaudessa (39,5 %) ja kerran viikossa (23,7 %). (Kursu ym. 2001, 99–100.)

Opettajan rooli kiusaamisen vähentämisessä on merkittävä. Pahimmillaan opettajat voivat sietää kiusaamisongelmaa ja näin jopa edesauttaa sen jatkumista. Opettajien koulutus ja tietoisuuden lisääminen kiusaamisilmiöstä edesauttaa herkkyyttä puuttua kiusaamistilanteisiin, ja näin ollen vähentää kiusaamista. (Holt ym. 2013, 241–242.) Opettajien koulutuksen lisäksi on olennaista, että oppilaat saadaan kertomaan heidän havaitsemastaan kiusaamisesta. Mäntylän, Kivelän, Ollilan ja Perttolan (2013) tutkimuksen mukaan kolmasosa kiusaamisesta jää kertomatta opettajille, sillä oppilaat pelkäävät ongelman pahenevan kertomisen seurauksena tai eivät luota opettajien kykyyn puuttua kiusaamiseen. Oppilaat saattavat myös hävetä kokemaansa kiusaamista. (Mäntylä ym. 2013, 121; Crothers & Kolbert 2008, 26–27.) Tämän kannalta tietoisuuden lisääminen koulussa on tärkeää. Kun koko kouluyhteisön tietoisuus lisääntyy, tulee kiusaamisesta asia, josta uskalletaan kertoa ja puhua yhdessä. Näin kiusaamisen salaaminen ja piilottaminen opettajilta vähenee, oppilaat raportoivat useammin kiusaamisesta ja opettajan on helpompaa puuttua kiusaamistilanteisiin johdonmukaisesti. (Smith ym. 2004, 554–557; Thornberg 2011, 264–265.) Ukskosken (2013) kouluhyvinvointiin liittyvän tutkimuksen mukaan kaikkea kiusaamista ei kuitenkaan voi havaita. Sen sijaan kasvattaja tai opettaja voi herkistyä havaitsemaan luokassa tapahtuvaa vuorovaikutusta sekä puuttumaan aistiensa ongelmiin. Opettajan herkistyminen ja alhainen puuttumiskynnys luo oppilaille turvallisen tunteen siitä, että kiusaamista ei hyväksytty yhteisössä. (Ukskoski 2013, 16–17.)

Kiusaaminen on ryhmäilmiö, joka koskettaa muitakin kuin kiusaajaa ja kiusattua (Smith & Schneider 2004, 548). Se on vakava ongelma, jota esiintyy kaikissa koulu yhteisöissä (Salmivalli 2010, 55; Koivisto 1999, 31). Havaittuun kiusaamiseen voidaan puuttua yksilö-, luokka- ja koulutasolla. Yksilötason toimien tavoitteena on muuttaa yksittäisten kiusaamiseen osallistuvien oppilaiden käytöstä tai tilannetta. Luokka- tai koulutasolla toiminta kohdistetaan koko oppilasyhteisöön. (Olweus 1992, 63; Swearer ym. 2010, 38-47.)

Oppilaiden ja opettajien käsitys kiusaamisesta voi poiketa toisistaan ja he saattavat suhtautua kiusaamisen vastaiseen ohjelmaan ja sen tehokkuuteen eri tavoilla (Crothers & Kolbert 2008, 26-27). Oppilaiden määritelmät on otettava vakavasti, jotta opettajat voivat havaita oppilaiden kokeman kiusaamisen ja puuttua siihen varhain (Hamarus 2009, 138-139; 2006, 209; Merenheimo 1990, 139).

Ukskoski (2011) on tutkinut opettajien suhtautumista kiusaamisen vastaiseen ohjelmaan, jonka tavoitteena on lisätä yhteisöllistä kouluhyvinvointia. Ensin opettajat olivat epäileväisiä ohjelman toimivuuden suhteen ja kaipasivat konkreettisia välineitä kiusaamisen vastaiseen työhön. Ohjelman tavoitteena oli kuitenkin luoda yhteisön kulttuuriin sopiva malli hyvinvoinnin lisäämiseksi, eikä tarjota valmiita työkaluja. Lopulta opettajat havaitsivatkin tämän kaltaisen mallin ja pedagogisten ideoiden jakamisen hyödyn ja tavoitteeksi asetui kiusaamisen vähentämisen sijasta hyvinvoinnin lisääminen koulussa. (Ukskoski 2011, 366-375.) Tämä tutkimus osoittaa sen, kuinka tärkeä yhteinen ymmärrys kiusaamisen vastaisesta työstä ja hyvinvointia lisäävistä tekijöistä koulu yhteisössä on, kun pyritään työskentelemään tehokkaasti kiusaamista vastaan.

4 KIUSAAMISEN VASTAISET TOIMINTAMALLIT JA KOULUINTERVENTIOT

Jos kiusaamista ei pidetä koulun ongelmana, ei työ kiusaamisen vähentämiseksi voi alkaa. Tietoisuutta kiusaamisesta koulussa voidaan lisätä asiallisen informaation avulla. (Olweus 1992, 63.) Kiusaamisen ehkäiseminen onkin koko kouluyhteisön vastuulla. Konkreettinen toimintamalli voidaan laatia koulussa yhteisön sisällä kiusaamisen ehkäisemiseksi (Pirhonen, Kavilo & Nousiainen 2005, 39) ja koko kouluyhteisön sitoutuminen ohjelmaan on välttämätöntä sen tehokkuuden kannalta (Smith & Schneider 2004, 548). ”Hienoinkaan ohjelma ei auta, jos aikuinen ei välitä, ei ehdi tai jaksa” (Mäntylä ym. 2013, 123).

Huoli koulukiusaamisesta on lisännyt tarvetta kouluinterventioille kiusaamisen vähentämiseksi (Vreeman & Carroll 2007, 79). Kouluille onkin nykyään tarjolla useita erilaisia kiusaamisen vastaisia hankkeita ja interventiomalleja (Ukskoski 2013, 3; Smith 2011, 419–420). Interventio on väliintulo, joka tähtää muutokseen sekä aiempaa parempaan toimintaan (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 44–45). Whittedin ja Dupperin (2005) mukaan interventiomallia kehitettäessä on otettava huomioon kolme asiaa: 1. ohjelman täytyy perustua tieteelliseen tutkimukseen 2. ohjelman toimenpiteiden tulee olla merkityksellisiä oppilaille ja vastata heidän kehitystasoaan 3. ohjelman tulee tarjota koulutusta ja sopia koulun kulttuuriin. Onnistuakseen ohjelma täytyy suunnitella huolellisesti pitkäkestoiseksi koulun vakiintuneeksi toimintatavaksi. (Whitted & Dupper 2005, 167–174; Smith 2011, 420.)

Suomen lisäksi interventiomalleja on kehitetty muissa Euroopan maissa, Kanadassa, Amerikassa, Australiassa ja Uudessa-Seelannissa (Pörhölä & Kinney 2010, 38–39). Ensimmäinen valtakunnallinen koko koulua koskeva kiusaamisen vastainen ohjelma käynnistettiin Norjassa Olweuksen toimesta vuonna 1983. Tutkimusten mukaan tämän intervention aikana kiusatuksi joutuminen puolittui. (Olweus 1993, 109–116.) Olweuksen hanke ja siitä tehdyt tutkimukset käynnistivät maailmanlaajuisen kiinnostuksen kiusaamisen vastaisiin interventiomalleihin ja sen innoittamana on kehitetty erilaisia

ohjelmia eri kulttuureihin (Holt ym. 2013, 239-240; Smith 2011, 420; Ttofi & Farrington 2010, 28-29).

Olweuksen interventiomallin painopiste oli koulun sosiaalisen ilmapiirin muuttamisessa ja koko kouluyhteisön yhteisten toimintamallien luomisessa kiusaamistilanteiden varalle (Holt ym. 2013, 239-240; Olweus 1993, 109-116; Ttofi & Farrington 2010, 28-29). Koulun ilmapiirillä on keskeinen asema kiusaamisilmiön ymmärtämisessä ja kiusaamisen vähentämisessä, koska hyvä kouluilmapiiri lieventää koulukiusaamisen riskitekijöitä (Swearer ym. 2010, 38-47). Useat koko koulua koskevat interventiot painottavat keskenään samoja asioita, kuten tietoisuuden lisäämistä kiusaamisesta sekä herkkyyttä tunnistaa kiusaamisen eri muotoja. Ohjelmat korostavat keskustelua kaikkien osapuolten kanssa kiusaamistilanteen ratkaisemiseksi ja pyrkivät ennaltaehkäisemään kiusaamista parantamalla oppilaiden sosiaalista kompetenssia sekä vuorovaikutustaitoja. (Pörhölä & Kinney 2010, 38-39.)

Kiusaamisen vähentämiseen tähtäävien kouluinterventioiden tehokkuudesta on ristiriitaisia tutkimustuloksia. Useissa meta-analyyseissa on havaittu, että interventioiden vaikutukset jäävät pieniksi tai niitä ei voida tutkimuksessa osoittaa (Swearer ym. 2010, 38-47). Viime aikoina on kuitenkin pystytty osoittamaan, että kouluinterventioilla voi olla kiusaamista vähentävä vaikutus. Esimerkiksi Olweuksen ohjelma Norjassa ja KiVa Koulu -ohjelma Suomessa ovat vähentäneet kiusaamista jopa puolella, 40-50 %. (Smith 2011, 419-420.) Ttofi ja Farrington (2010) taas havaitsivat tutkimuksessaan kiusaamisen vähentyneen 20-23 % intervention aikana (Ttofi & Farrington 2010, 43-44). Kuitenkaan ei ole itsestäänselvyys, että toisessa koulussa ja kulttuurissa toimiva malli toimisi sellaisenaan toisessa koulussa ja kulttuurissa. Tästä johtuen interventiomallien kenttä on laaja ja toimivat mallit voivat olla keskenään hyvinkin erilaisia. (Swearer ym. 2010, 38-47.) Jotkut ohjelmat keskittyvät muuttamaan koko koulun ilmapiiriä ja turvallisuutta, toiset painottavat kiusaajiin vaikuttamista ja toisten ohjelmien keskiössä on rohkaista sivustaseuraaajia puolustamaan kiusattua (Smith 2011, 421).

Rohkaisevimpia tuloksia on saatu ohjelmista, joiden toimintamallit ovat vakiintuneet tavoiksi kouluyhteisöön (Smith 2011, 419-420). Ttofin ja Farringtonin (2010) tutkimuksen mukaan tehokkaille interventiomalleille on ominaista vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö, johdonmukainen puuttuminen kiusaamiseen, tehostettu välituntivalvonta, opettajien kouluttaminen, luokanhallinnan ja yhteistoiminnallisten opetusmenetelmien kehittäminen (Ttofi & Farrington 2010, 43). Näin ollen mitä intensiivisempi ja pidempikestoisempi koko koulun interventio on, sitä tehokkaammin se vähentää kiusaamista (Holt ym. 2013, 240; Ttofi & Farrington 2010, 43). Myös opettajan ja oppilaan välinen suhde, interventiomallin käytäntöjen vakiintuminen luokan rutiineiksi sekä kiusaamiseen osallistuneille tarjottu erityinen tuki on havaittu merkittäviksi tekijöiksi ohjelman tehokkuuden kannalta (Holt ym. 2013, 243). Koulun saamalla ulkopuolisella tuella ja ohjelman muodolla sinänsä ei ole suurta merkitystä, vaan tärkein onnistumisen edellytys on, että ohjelma sisäistetään tärkeäksi osaksi koulutyötä ja koulun

arkea ja sitä viedään eteenpäin tehokkaasti ja pitkäjänteisesti (Smith 2004, 101). Ei riitä, että kiusaamistilanteisiin, kiusaajan ja kiusatun käytökseen puututaan vaan kiusaaminen on ymmärrettävä sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä koko koulun tasolla. Tämä tarjoaa opettajille uusia mahdollisuuksia taistella kiusaamista vastaan, sillä koko koulun interventio voi muuttaa koulun ilmapiiriä positiivisemmaksi, valmentaa oppilaita puolustamaan kiusattuja ja vähentämään salailun kulttuuria koulussa. (Hamarus & Kaikkonen 2008, 342-343; Thornberg 2011, 264-265.)

Yhteistä tehottomille interventioille on Swearer ym. (2010) mukaan riittämätön teoriapohja, jonka suhteessa ohjelmaa voitaisiin arvioida sekä kehittää. Lisäksi ohjelmaa ei aina kohdisteta koko yhteisölle ja toimet kiusaamistilanteisiin puuttumisessa ovat riittämättömiä. (Swearer ym. 2010, 38-47.) Ttofin ja Farringtonin (2010) mukaan interventiomallia kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota sen tehokkuuden tutkimiseen ja ohjelman arviointiin. Tutkijoiden on kyettävä mittaamaan ohjelman menetelmien tehokkuutta kiusaamisen vähentämisessä, jotta tulevaisuudessa voidaan kehittää entistä toimivampia interventioita. (Ttofi & Farrington 2010, 43-48.)

5 KIVA KOULU JA VAAKAMALLI KIUSAAMISEN EHKÄISEMISESSÄ

Hamaruksen Vaakamalli ja Salmivallin kehittämä KiVa Koulu -ohjelma ovat suomalaisia interventiomalleja, joiden tavoitteena on puuttua koulukiusaamiseen ja vähentää sen esiintymistä kouluyhteisössä. Tässä luvussa esitellään näiden ohjelmien teoriapohjat, tavoitteet, toteuttamistavat ja arvioinnin keinot sekä niiden tarjoama koulutus opettajille.

5.1 KiVa Koulu -ohjelma

Useat kansainvälisesti tunnetut kiusaamisen vastaiset ohjelmat pyrkivät vaikuttamaan ryhmän normeihin ja parantamaan kaikkien oppilaiden valmiuksia rakentavaan käyttäytymiseen. Ohjelmat pyrkivät myös ottamaan vastuun kiusaajan käytöksen vastustamisesta ja kiusatun tukemisesta. (Salmivalli, Kärnä & Poskiparta 2011, 441–444.) Tähän pyrkii myös KiVa Koulu -ohjelma, jonka keskiössä on ryhmäilmiön tarkastelu ja ryhmän toimintakulttuuriin vaikuttaminen. Kiusaamisen vastaisten ohjelmien tulisi Salmivallin ym. (2011) mukaan kasvattaa tietoisuutta oppilaiden osallistumisesta kiusaamisprosessiin ja lisätä oppilaiden empaattista ymmärtämistä kiusatun ahdinkoa kohtaan. Salmivalli ym. (2011) määrittelevät kiusaamisen vastaisten ohjelmien tavoitteet kolmiosaisiksi. Ohjelman tulisi lopettaa jatkuva kiusaaminen, estää uusien kiusaaja - kiusattu suhteiden syntyminen ja minimoida kiusaamisesta johtuvat seuraukset. KiVa Koulu -ohjelma perustuu psykologiseen tutkimustraditioon, jossa kiusaamista on tutkittu ryhmäilmiönä. (Salmivalli ym. 2011, 405, 441–444). Interventiomallin tavoitteena on ehkäistä uusien kiusaamistapauksien syntymistä ja pysäyttää olemassa oleva kiusaaminen sekä tarjota konkreettiset välineet koulun henkilökunnalle tehokkaaseen kiusaamisen vastaiseen toimintaan (Salmivalli

2010, 147–148; Salmivalli ym. 2011, 406–408; Ahtola, Haataja, Kärnä, Poskiparta & Salmivalli 2012, 852–853).

Salmivallin (2010) mukaan kiusaamisen vastainen ohjelma koostuu neljästä vaiheesta, jotka ovat motivoituminen, toimintamallin kehittäminen, toimintamallin käyttöön ottaminen ja toimintamallin arvioiminen. Motivoituminen tapahtuu toimintamallin tarpeellisuuden pohjalta ja koulu tulee tietoiseksi, että kiusaaminen on vakava ongelma ja sitä esiintyy jokaisessa koulussa. Kehittämisen vaiheita ovat tiedonhankinta, keskustelut, tehtävien jakaminen ja sopimusten tekeminen. On olennaista, että toimintamalli tulee ottaa osaksi koulun toimintaa. Mallin vaikutusta kouluyhteisössä voidaan arvioida esimerkiksi kyselyiden avulla. (Salmivalli 2010, 63–65.)

Salmivallin (2010) mukaan koulun opettajakunta sekä muun henkilökunnan edustajat vastaavat koulukiusaamisen vastaisen toimintamallin käyttämisestä. Toimintamallia kehitettäessä on pohdittava, mikä on kiusaamista, miksi kiusaamiseen puuttuminen on tärkeää ja millä tavalla kiusaamiseen pitäisi puuttua. Kasvattajien tulee pohtia myös omaa tapaansa puuttua kiusaamiseen ja ymmärtää erilaisten puuttumismallien mahdollisuudet ja rajoitukset. Keskustelu ja pohtiminen lisäävät koulun aikuisten tietoisuutta kiusaamisesta ja edistävät sitoutumista kiusaamisen vastaiseen toimintaan. Toimintamalli antaa koulun henkilökunnalle varmuutta ja uskoa kiusaamisen vastaiseen toimintaan sekä lisää todennäköisyyttä koulukiusaamiseen puuttumiseksi. (Salmivalli 2010, 36, 61–62.)

5.1.1 Roolit kiusaamisprosessissa

KiVa Koulu -ohjelman tarkoitus on vaikuttaa koko ryhmään myös oppilaisiin, jotka seuraavat kiusaamista sivusta. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että kiusaamisprosessissa on havaittavissa kuusi erilaista roolia, joihin ryhmän jäsenet joko sitoutuvat tai joutuvat. Nämä roolit ovat uhri, kiusaaja, kiusaajan avustaja, vahvistaja, joka käyttäytymisellään kuten nauramalla osoittaa kiusaajalle hyväksyntää, sekä ulkopuolinen ja kiusatun puolustaja. (Salmivalli ym. 2011, 406.)

Kiusaaminen ei ole ainoastaan kiusaajan ja uhriksi joutuneen lapsen välinen prosessi, eikä näissä sosiaalisissa rooleissa ei ole kysymys oppilaan persoonallisuuspiirteistä eikä pysyvistä ominaisuuksista. Tosin voidaan kuitenkin osoittaa, että rooleihin liittyy tietyntylaisia persoonallisuuden piirteitä. Esimerkiksi kiusaajan rooliin liittyy usein vahvasti aggressiivisuus. Oppilas saattaa toimia kiusaamisprosessissa erilaisissa rooleissa tiedostamattaan. (Salmivalli 1998, 46–53, 58, 62.) Salmivallin ja Kaukiaisien (2000) tutkimuksen tulosten mukaan eri luokka-asteilla yleisimmät tavat toimia kiusaamistilanteissa ovat hiljainen hyväksyntä, kiusatun puolustaminen ja kiusaajan kannustaminen. On harvinaisempaa, että oppilas toimii aktiivisena, aloitteellisena ja kiusaajan apurina. Tutkimuksen mukaan vanhempien oppilaiden asettuminen kiusatun puolelle ei ole yhtä yleistä kuin nuorempien

oppilaiden. Kiusaamisen hiljainen hyväksyminen lisääntyy oppilaiden vanhetessa. (Salmivalli & Kaukiainen 2000, 33.)

Kiusaaja ei toimi yksin, vaan on aina osa ryhmää ja yhteisöä (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 35–36). Kiusaajalla on tukijoukko, joka toimii vahvistavana tekijänä kiusaajan toiminnassa. Kiusaaja kokee kiusaamisen palkitsevana, sillä muuten hän ei jatkaisi toimintaansa. (Salmivalli 2010, 68.) Hamaruksen (2006) tutkimuksen mukaan pelko oli syynä kiusaajan tekoihin, koska hän pelkäsi tulevansa itse kiusatuksi (Hamarus 2006, 109). Merenheimon (1990) tutkimustulokset kiusaajasta, joka kokee roolinsa ryhmässä epävarmaksi, ovat samansuuntaisia Hamaruksen tulosten kanssa (Merenheimo 1990, 119).

Kiusatun roolissa oleva oppilas on järjestelmällisen ja toistuvan ahdistelun kohde. Uhrilla on epäsuosittu asema ryhmässä. (Salmivalli 1998, 52.) Kiusatun epäsuosio voi olla sekä jatkuvan kiusaamisen lopputulos tai syy (Salmivalli 1998, 63). Usein uhriksi joutuu yksilö, joka on varovainen, vetäytyvä, herkkä ja hiljainen (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 27; Koivisto 1999, 30; Olweus 1992, 34; Ljungström 1999, 14). Kiusaamista voivat aiheuttaa ulkonäön ja käyttäytymisen poikkeavuudet, mutta pääasiassa kiusaamiseen liittyy erilaisuuden kohtaamista (Harjunkoski & Harjunkoski 1994, 27; Hamarus 2006, 204). Kiusaamisessa toiseutta ja erilaisuutta tuotetaan luomalla kiusatulle tietynlainen maine, jota levitetään tarinoiden avulla. Toiseus on tapa hahmottaa ryhmään kuulumattomat toisiksi, ulkopuolisiksi, ja liittää heihin erilaisuuden lisäksi toisarvoisuuden piirteitä. Maine voidaan tuottaa helpoiten sellaiselle yksilölle, joka poikkeaa yhteisön kulttuurisista arvostuksista. (Hamarus 2006, 204; 2008, 29.)

Apuri on kiusaajan mukana kulkeva seuraaja tai avustaja. Hän ei aloita aktiivista kiusaamista, mutta osallistuu kiusaamiseen. Vahvistaja kannustaa kiusaajaa myönteisen palautteen kautta. Vahvistaja osallistuu kiusaamiseen yleisönä ja kiusaamistoimintaan kannustajana. Puolustaja tukee kiusattua. Hän on uhrin puolella ja toimii kiusaamisen lopettamiseksi. Ulkopuolinen ei osallistu kiusaamisprosessiin ja pysyy ulkona tilanteesta. (Salmivalli 1998, 52.)

KiVa Koulu -ohjelman avulla pyritään saamaan sivustaseuraajat tukemaan kiusattua sekä vastustamaan kiusaamista. On tärkeää, että kiusaajan toimintaan puututaan ja kiusatut saavat riittävää tukea, sillä uhrit, joita toverit puolustavat, kärsivät vähemmän ahdistuneisuudesta ja masennuksesta ja heillä on korkeampi itsetunto kuin uhreilla, jotka jäävät vaille puolustajia (Salmivalli ym. 2011, 406). Tavoitteena on tuoda oppilaiden tietoisuuteen ryhmän merkitys koulukiusaamisessa ja kiusatun tukemisessa. Ohjelma painottaakin empatian ja muiden tunnetaitojen, minäpystyvyyden ja kiusaamisen vastaisten asenteiden opettamista oppilaille, sillä niiden on todettu olevan yhteydessä kiusatun puolustamiseen. (Kärnä, Voeten, Little, Poskiparta, Kaljonen & Salmivalli 2011, 311–330.) Luokissa, joissa on tapana vahvistaa kiusaajan toimintaa ja jättää kiusattu yksin, esiintyy enemmän koulukiusaamista ja yksilötason riskit ovat suuremmat (Salmivalli ym. 2011, 406). Tämän vuoksi oppilaat pyritään saamaan vastustamaan kiusaamista ja heille tarjotaan keinoja kiusatun tukemiseen. Tarkoituksena on herättää ryhmän yhteinen vastuuntuntoisuus ja

lopettaa kiusaaminen muuttamalla ryhmän normeja. (Salmivalli 2010, 144–147, 150.)

5.1.2 KiVa Koulu -ohjelma käytännössä

KiVa Koulu -ohjelmassa on kiusaamisen vähentämiseksi sekä yleisiä toimenpiteitä, jotka muokkaavat oppilaiden tietoisuutta että kohdennettuja toimenpiteitä, jotka otetaan käyttöön akuuteissa kiusaamistapauksissa. Oppitunnit ovat yleisten toimenpiteiden keskeinen osa. Alakoulussa oppitunteja on ensimmäisellä ja neljännellä luokalla ja yläkoulussa seitsemännellä luokalla. Tuntien sisällöt ja materiaalit on laadittu oppilaiden ikätason mukaan ja näin ollen ne kattavat koko peruskoulun. Oppituntien tavoitteena on kasvattaa oppilaiden tietoisuutta kiusaamisesta, lisätä empatiaa kiusattua kohtaan ja tarjota oppilaille käytännön toimintatapoja kiusaamiseen puuttumiseksi. Näin pyritään vahvistamaan oppilaan uskoa omaan kykyyn puuttua kiusaamiseen ja saamaan oppilas puolustamaan kiusaajan sijasta kiusattua. (Kärnä ym. 2011, 320–324.) Oppitunneilla käsiteltävät aiheet etenevät teemoittain kunnioituksen merkityksestä koulukiusaamisen mekanismeihin ja seurauksiin. KiVa Koulu -tunneilla aiheita pohditaan oman ryhmän ja roolin kautta käyttäen vaihtelevia työtapoja kuten keskustelua, videoiden katsomista ja ryhmäharjoituksia. KiVa Koulu -tunnit pohjautuvat opettajan oppaisiin, joissa jokainen teemakokonaisuus on valmiiksi suunniteltu tunneittain. Aiheisiin on kehitetty tietokonepeli, KiVa-peli, jota opettaja voi hyödyntää oppitunneilla tai lapset voivat pelata vapaa-ajallaan. Oppituntien yhteydessä ryhmä sitoutuu kiusaamisen vastaisiin sääntöihin, jotka pohjautuvat tuntien käsiteltäviin teemoihin. Lukuvuoden päätteeksi oppilaat allekirjoittavat KiVa-sopimuksen, joka muodostuu luokan kiusaamisen vastaisista säännöistä. Yleisiin toimenpiteisiin liittyy myös vanhemmille tarkoitettu opas, jossa kerrotaan KiVa Koulu -ohjelmasta, kiusaamisesta ja siitä, miten vanhemmat voivat osallistua kiusaamisen vastaisiin toimiin. (Salmivalli 2010, 147–148, Salmivalli ym. 2011, 406–408, Ahtola ym. 2012, 852–853.) Yleisiin toimenpiteisiin kuuluvat myös opettajien välituntiliivit ja KiVa Koulu -julisteet kiusaamisen vastaisine sääntöineen, jotka lisäävät mallin näkyvyyttä koulussa ja muistuttavat oppilaita kiusaamisesta (Kärnä ym. 2011, 320–324).

KiVa Koulu -ohjelman kohdennetut toimenpiteet tarkoittavat aikuisen reagoimista kiusaamistapauksiin sekä tuen antamista oppilaalle, joka on joutunut kiusatuksi. KiVa Koulu -ohjelmaa toteuttavissa kouluissa on kolmen aikuisen työryhmä, KiVa-tiimi. Työryhmä ei puutu jokaiseen koulussa ilmenevään konfliktiin vaan selvittää esiin tulleita pitkäaikaisia kiusaamistapauksia yhdessä luokanopettajien kanssa. Työryhmä käy läpi kiusaamista yksilö- ja pienryhmäkeskusteluiden kautta kiusaamiseen osallistuneiden ja joutuneiden kanssa. KiVa Koulu -ohjelman suositus on, että kiusaamiseen osallistuneille oppilaille annetaan ensin tilaisuus korjata toimintaansa ilman vanhempia. Keskusteluita seuraa aina seurantatapaaminen kiusaamiseen osallistuneiden oppilaiden kanssa. (Salmivalli 2010, 150–151.) Lisäksi luokanopettaja valitsee kahdesta neljään sosiaalisilta taidoiltaan taitavaa

oppilasta, joilla on hyvä asema luokassa. Nämä oppilaat tukevat kiusattua oppilasta. (Kärnä ym. 2011, 320–324.) KiVa Koulu -ohjelman avulla koulun henkilökunnalle ja oppilaille tuodaan tietoa kiusaamisesta monipuolisesti, joka auttaa tunnistamaan kiusaamista paremmin (Salmivalli 2010, 150–151). KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävissä kouluissa esiintyvän koulukiusaamisen määrää seurataan kyselyiden avulla ja kouluille annetaan tietoa kiusaamisen määrässä tapahtuvista muutoksista (Kärnä ym. 2011, 320–324).

KiVa Koulu -ohjelma on tarkoitus tuoda koululle kahden päivän kestoisen, opettajille suunnatun koulutuksen kautta. Kaikki opettajat eivät kuitenkaan osallistu koulutukseen esimerkiksi resurssisyistä, vaan koulutus suunnataan usein KiVa-tiimin jäsenille eli kolmelle opettajalle. Näin ollen opettajien itsenäinen opiskelu ja tutustuminen ohjelmaan KiVa-materiaalin (Salmivalli, Poskiparta, Tikka, & Pöyhönen 2009) avulla nousee tärkeään osaan mallin omaksumisessa. Koulutettujen opettajien toteuttama tiedon jakaminen työyhteisössään on niin ikään tärkeä osa KiVa Koulu -ohjelman käyttöönottoa koulu-yhteisössä, sillä tavoitteena on motivoida koko työyhteisö käyttämään mallia. Koulutuksessa opettajille tarjotaan tietoa koulukiusaamisesta ja KiVa Koulu -ohjelmasta sekä sen käytöstä kouluvuoden aikana. Opettajat myös tutustutetaan virtuaalisten oppimisympäristöjen käyttöön. (Ahtola ym. 2012, 851–859.)

5.1.3 KiVa Koulu -ohjelman toteutumisen arviointi

KiVa Koulu -ohjelman toimivuutta on tutkittu laajasti. Tutkimustulokset osoittavat, että kokeilukoulujen oppilaiden keskuudessa kiusaaminen vähentyi ja kiusaamisenvastaiset asenteet, empatia kiusattua kohtaan sekä kiusatun puolustaminen lisääntyivät verrattuna vertailukouluihin. Kiusaamisen vähentymisen lisäksi tutkimuksissa on havaittu kouluhyvinvoinnin kasvaneen kokeilukouluissa vertailukouluihin verrattuna. Oppilaiden sopeutuminen kouluun, motivaatio ja koulusuoritukset ovat parantuneet. Oppilaslähtöinen kouluilmapiirin parantaminen ja kiusaamisen vastustaminen lisääntyivät KiVa Koulu -ohjelman myötä. KiVa Koulu -ohjelma on otettu Suomessa laajasti käyttöön. (Kärnä ym. 2011, 320–324; Salmivalli ym. 2011, 40–409; Smith 2011, 421.)

KiVa Koulua -ohjelmaa on tutkittu myös opettajien näkökulmasta. Tutkimusten mukaan KiVa Koulu -ohjelmaan osallistuneet opettajat arvioivat itsensä pätevämmiksi ymmärtämään kiusaamisilmiötä, ennaltaehkäisemään sitä ja puuttumaan siihen kuin opettajat kontrollikouluissa. Pätevyyden tunne oli yhteydessä pidettyjen KiVa Koulu -tuntien määrään ja opettajan sitoutuneisuuteen kuten KiVa-tiimin jäsenyyteen. Tutkimukset osoittavat ohjelman käyttämisen helpottaneen myös epäsuoran kiusaamisen havaitsemista. (Salmivalli ym. 2011, 408.) KiVa Koulu -ohjelman ensisijainen tavoite oli vaikuttaa oppilaisiin ja heidän asenteisiinsa, mutta vaikutukset ulottuvat siis myös opettajiin (Ahtola ym. 2012, 856–857).

Suomalaisten tutkimusten jälkeen useat tutkijat kansainvälisesti ovat ottaneet käyttöönsä saman tutkimusmetodologian ja näkökulman kiusaamiseen. Tutkimustulokset ovat samansuuntaisia ja vahvistavat käsitystä kiusaamisprosessin etenemisestä ja siinä esiintyvistä rooleista. (Salmivalli ym. 2011, 406.)

5.2 Vaakamalli -koulutus

Hamaruksen (2008) mukaan koulukiusaamiseen puuttumisessa ja ennaltaehkäisemisessä on kysymys toimintakulttuurin luomisesta koulussa (Hamarus 2008, 83). Intervention tavoitteena tulee olla kouluhyvinvoinnin rakentaminen ja sen tulee lähteä koulu yhteisön omista rakenteista ja toimintakulttuurista. Koulu yhteisön yhteinen käsitys kiusaamisesta ja kiusaamiseen puuttumisesta on olennaista, sillä jotta kiusaamisilmiön voisi havaita, täytyy ymmärtää mikä on kiusaamista. (Hamarus 2009, 139.) Tähän perustuu myös Hamaruksen kehittämä Vaakamalli, jonka kymmenen teemaa kuvaavat koulun toimintakulttuurin kehittämisen tavoitteita (Hamarus 2008, 83-88). Vaakamalli perustuu kiusaamisen havaitsemiseen, senhetkisiin kiusaamistilanteisiin puuttumiseen sekä kiusaamista ehkäisevän toimintaympäristön luomiseen. Puuttumisen keinot ovat välttämättömiä, mutta ilman ennaltaehkäiseviä toimia ne eivät riitä talttumaan yhteisössä esiintyvää kiusaamista. (Hamarus 2008, 83-86; Hamarus 2011, 133-132.) Vaakamalli on luotu kasvatussociologiseen tutkimustietoon perustuen ja sen tavoitteena on vaikuttaa yhteisöön ennaltaehkäisevästi sekä hyvinvointia parantaen osana arjen normaalia työtä. Tämän tavoitteen edellytys on ymmärtää, miten kiusaaminen kehittyy yhteisössä. (Hamarus 2011, 133-132.)

Hamarus esittää kiusaamisen vastaisen mallin tasapainossa olevana vaakana (kuvio 1), jonka toisessa kupissa on kiusaamisen havaitsemiseen, puuttumiseen ja jälkihoitoon liittyviä asioita ja toisessa kupissa kiusaamisen ehkäisemiseen liittyviä tekijöitä. Kaiken toiminnan pohjalla, vaakana jalustassa on yhteinen ymmärrys kiusaamisesta ja hyvinvoinnista. Vaakamalli perustuu siihen, että vaakakupit ovat vahvoja ja tasapainossa: sekä ennaltaehkäisevien toimien että puuttumisen rakenteiden tulee olla kunnossa. Vaakamalli auttaa opettajia luomaan kouluun turvallisen ja kiusaamista ennaltaehkäisevän ilmapiirin yhdessä oppilaiden kanssa normaalin koulun arjen ohella. (Hamarus 2008, 83-86.)

KUVIO 1 Vaakamalli (Hamarus 2011, 134)

Kiusaamiseen puuttumisessa on tärkeä nähdä kiusaamisprosessin taustalla olevan kiusaajan toiminta sekä hänen tukijansa, jotta päästään kiusaamisilmiön lähtöpisteeseen (Hamarus 2009, 134). Kiusaamistilannetta selvittäessä täytyy prosessin kaikkien osapuolten tulla kuulluksi (Hamarus 2008, 119–120). Kiusaamiseen puuttumisen toimintamalli tulee olla oppilailta tiedossa. Oppilaiden tulee tietää, kuinka toimia havaitessaan kiusaamista, miten siihen puututaan sekä mitä siitä seuraa. Toimintatapojen tiedostaminen on osa kiusaamisen ennaltaehkäisevää toimintaa. (Hamarus 2008, 117–118.)

Vaakamalli -koulutuksessa sosiaalisesti turvallista kouluyhteisöä pyritään luomaan lisäämällä eettistä tietoisuutta ja vaikuttamalla oppilaiden välisiin suhteisiin. Luottamuksellisen ilmapiirin luominen edellyttää avoimuuden kulttuuria, jonka pohjalle turvallinen ja rento ilmapiiri on mahdollista rakentaa. Vaakamalli -koulutus on pitkäkestoinen prosessi, jonka tavoitteena on yhteisön ymmärryksen lisääntyminen yhteisön hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä sekä sitoutuminen niiden pohjalta kehittämään tavoitteellisesti oman yhteisön hyvinvointia. (Hamarus 2011, 134–135.) Yhteisön moniammatilliset toimijat pyritään sitouttamaan yhteiseen päämäärään, jossa tavoitteena on yhteisten

toimintamenetelmien rakentaminen yhteisön lähtökohdista käsin, sillä jokaisella yhteisöllä on omat ainutlaatuiset sosiaalisten suhteiden verkostot, haasteet sekä kehittämiskohteet. Yhteistyö koulun ja kodin välillä on keskeistä ja prosessissa tavoitellaan myös sille uusia muotoja. (Hamarus 2011, 134–138.)

5.2.1 Kouluhyvinvoinnin tarkastelutavat

Konun ja Rimpelän (2002) mukaan koulun olosuhteet, oppilaiden sosiaaliset suhteet, heidän mahdollisuudet toteuttaa itseään ja terveydentilansa muodostavat kouluhyvinvoinnin. Koulun olosuhteilla tarkoitetaan koulun fyysistä ympäristöä ja opiskeluympäristön rakenteita, kuten ryhmäkokoja. Sosiaaliset suhteet taas tarkoittavat sosiaalista opiskeluympäristöä eli esimerkiksi suhteita tovereihin ja koulukiusaamista, kodin ja koulun välistä yhteistyötä sekä koko koulun ilmapiiriä. Itsensä toteuttamisen mahdollisuudet tarkoittavat kykyä osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja terveys nähdään tautien ja sairauksien poissaolona. Tämä kouluhyvinvoinnin jäsentämisen malli on esitelty Anne Konun (2002) väitöskirjatutkimuksessa. Mallin tavoitteena on selkeyttää oppilaiden hyvinvoinnista käytävää keskustelua ja tarjota väline hyvinvoinnin arviointiin. Malli esittää kouluhyvinvoinnin oppilaan elämään kokonaisvaltaisesti liittyvänä tekijänä, jota ei voi tarkastella irrallisena muusta koulunkäynnistä tai lapsen elämästä. (Konu 2002, 43–46; Konu & Rimpelä 2002, 79–87.) Myös Holopainen (1991) korostaa hyvinvoinnin merkitystä oppimiseen: oppimisen tavoitteet eivät voi toteutua, jos hyvinvoinnin edellytykset eivät ole kunnossa (Holopainen 1991, 35–47).

Kouluhyvinvoinnin tarkastelutavat ovat tähän saakka olleet ongelmakeskeisiä ja kielteisiä: hyvinvointia ja turvallisuutta on pyritty lisäämään parantamalla kriisivalmiutta ja huomio on keskittynyt kiusaamisen vähentämiseen opettajien ja oppilaiden kokemuksiin perustuvien toimien puuttuessa (Jukarainen, Syrjäläinen & Värri 2012, 244–245; Ukskoski 2013, 353–354). Jukaraisen ym. (2012, 244–246) mukaan ”koulun toiminnassa tulee pyrkiä pahoinvoinnin taltuttamisen ohella myös hyvinvoinnin edistämiseen”. Koska kiusaaminen ja hyvinvointi ilmenevät kouluissa eri tavoilla, ei ole yhtä oikeaa menetelmää ratkaista koulukiusaamisen ongelmaa. Ongelmiin tulee etsiä ja rakentaa koulukohtaiset ratkaisut siinä kontekstissa, jossa ne syntyvät. (Ukskoski 2013, 355.) Ollakseen toimivia ja kestäviä, kiusaamisen vastaisten toimien tulisi siis olla koulukohtaisiin olosuhteisiin ja opettajien ja oppilaiden tulkintoihin ja kokemuksiin pohjautuvia (Jukarainen ym. 2012, 244–246; Ukskoski 2013, 353–354). Tämän lisäksi ohjelman toimivuus edellyttää työyhteisön sitoutumista ja avointa osaamisen jakamista opettajien kesken (Ukskoski 2013, 355). Vaakamalli -koulutuksessa korostetaan kouluhyvinvoinnin merkitystä kiusaamisen vähentämisessä ja se perustuu opettajayhteisön koulutukseen ja yhteisen asiantuntijuuden lisäämiseen.

Vastuu kouluhyvinvoinnista on usein opettaja- ja ongelmakeskeistä. Oppilas irrottaa helposti itsensä yhteisön yhteisestä vastuusta ja toimii ongelmatilanteissa ulkoisten sääntöjen ohjaamana. Hyvinvoinnin

ylläpitämiseen tarvitaan kuitenkin koko kouluyhteisöä, sillä ongelmien ydin kytkeytyy usein kouluyhteisön piiloiseen toimintakulttuuriin ja koko yhteisön hyvin- tai pahoinvointiin. (Jukarainen ym. 2012, 250–251.) Opettajakaan ei voi nyky-yhteiskunnassa toimia itsenäisesti oman luokkahuoneen sisällä, vaan asiantuntijuuden kehittyminen vaatii tiivistä yhteistyötä ympäröivän moniammatillisen yhteisön ja koulun ulkopuolisten tahojen kanssa (Väljjarvi 2011, 19–31). ”Hyväkään suunnitelma ei jalkaudu arkeen ilman samanaikaista yhteisvastuuta ja yhteisöllisyyttä” (Jukarainen ym. 2012, 252).

5.2.2 Vaakamalli -koulutus käytännössä

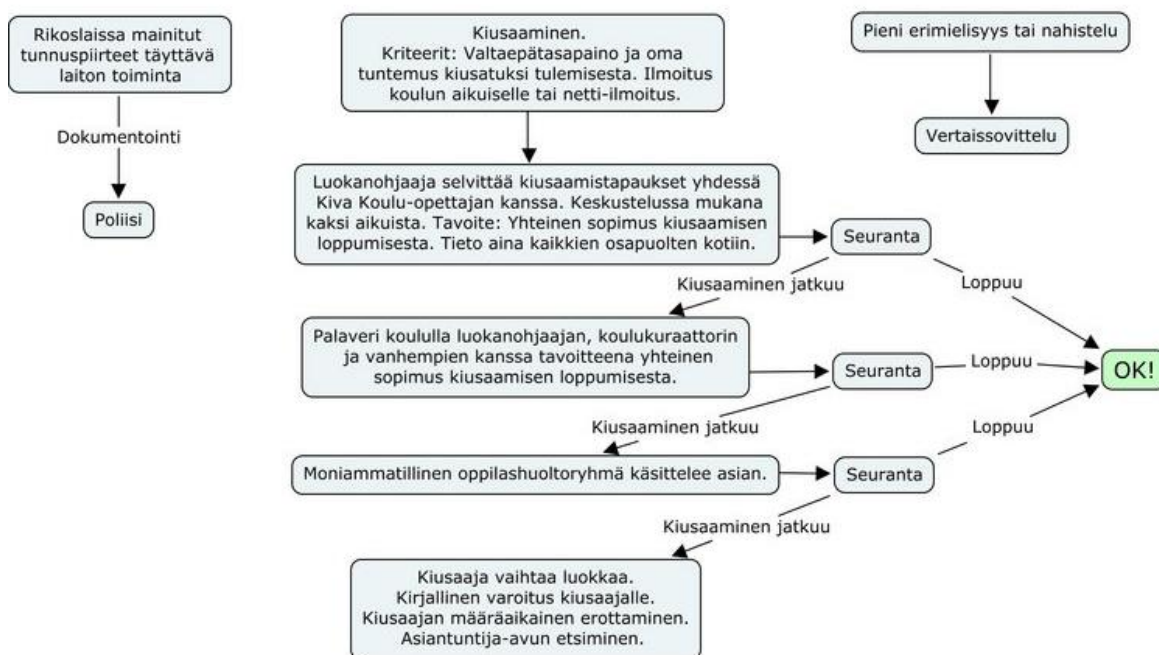
Vaakamalli (kuviokuva 1) toimii opettajien koulutuksen lähtökohtana. Koulutusprosessissa työyhteisö työstää kouluttajan johdolla Vaakamallin teemoista omaan työyhteisöönsä ja opetukseensa sopivan materiaalin. Vaakamalli -koulutus koostuu kolmesta osa-alueesta: 1. yhteisen ymmärryksen luominen kiusaamisesta ja hyvinvoinnista 2. puuttumisen menettelytapojen sopiminen ja 3. ennaltaehkäisevä hyvinvoinnin rakentaminen. (Hamarus 2012; Keski-Suomen Osaava 2013.)

Ensimmäinen koulutuskerta koostuu kiusaamisilmiön määrittelystä ja yhteisön tilanteen kartoittamisesta kiusaamisen ja hyvinvoinnin näkökulmasta (vaakan jalusta). Tässä vaiheessa käydään läpi yhteisön hyvinvointiin vaikuttavat tekijät: mitkä asiat rakentavat jo hyvinvointia koulussa ja mitä taas tulisi kehittää. Tärkeää on muodostaa yhteinen käsitys ja määritelmä kiusaamisesta, jotta ohjelmaa voidaan kehittää yhteistyössä kouluyhteisön sisällä. Toisella kerralla aletaan rakentaa yhteisön yhteisiä menettelytapoja kiusaamisen havaitsemiseen, puuttumiseen, seurantaan ja jälkihoitoon (vaakan vasen puoli). Vaakamalli -koulutus ei sulje pois muiden kiusaamisen vastaisten menetelmien käyttöä, vaan rinnalla voidaan käyttää esimerkiksi KiVa Koulu -ohjelman menetelmiä kiusaamiseen puuttumisessa. Tarkoitus on siis, että opettajat refleктоivat yhdessä ajatuksiaan kiusaamisesta ja käytäntöjään ja kehittävät olemassa olevan tiedon varaan suunnitelman kiusaamisen vastaisia toimia varten ja sitoutuvat noudattamaan tätä suunnitelmaa. (Hamarus 2012; Keski - Suomen Osaava 2013.)

Kolmannella kerralla pohditaan hyvinvointia rakentavia tekijöitä, kuten yhteisön sitoutuneisuutta, eettisyyttä, epävirallisia normeja ja kulttuurisia arvostuksia. Tällä kerralla mietitään, kuinka lisätään oppilaiden ymmärrystä siitä, että ryhmä itse tuottaa erilaisuuden ja mahdollistaa kiusaamisen. Lisäksi pohditaan, miten voidaan vahvistaa empatiakykyä ja saada oppilaat toimimaan eettisesti oikein. On myös olennaista pohtia, mikä on oppilaiden rooli ohjelman tavoitteiden luomisessa. Tavoitteet auttavat pääsemään toivottuun lopputulokseen, joten ne on saatettava koko kouluyhteisön tietoisuuteen. Yhteisössä vallitsevat epäviralliset normit ja kulttuuriset arvostukset, kuten ajatus, että ”kanteleminen ei ole sallittua”, voivat merkittävästi vaikuttaa kiusaamisen vähentämiseen. Ne on siis myös syytä tehdä näkyviksi. Tavoitteena on saada koko kouluyhteisö sitoutumaan kiusaamisen vastaisiin toimiin. (Hamarus 2012; Keski - Suomen Osaava 2013.)

Neljäs kerta keskittyy oppilaiden välisiin suhteisiin ja yksilön asemaan kouluyhteisössä. Tällä kerralla pohditaan esimerkiksi sitä, miten oppilaiden jako ryhmiin voidaan parhaiten toteuttaa ja miten luokan yhteishenkeä parannetaan. Viidennellä kerralla käsitellään koulun ja kodin välistä yhteistyötä sekä luottamuksen luomista. Luottamus on avoimen vuorovaikutuksen edellytys ja kodin ja koulun välinen molemminpuolinen luonteva yhteys on merkittävä tekijä kiusaamisen ennaltaehkäisemisessä. Viimeisellä, kuudennella kerralla kootaan koulutuksen anti ja suunnitellaan tulevaa. Tällä kerralla myös mietitään kaiken hyvinvoinnin lähtökohtana olevan myönteisen ilmapiirin merkitystä koulussa. Tämän koulutusprosessin kautta työyhteisö luo omaan tarkoitukseensa sopivan materiaalin kiusaamista vastaan. Vaakamalli -koulutus kestää koko lukuvuoden ja sisältää opettajien koulutuksen, kehitetyn mallin testaamisen koulun arjessa sekä oppilaiden ja vanhempien sitouttamisen koulun käytäntöihin. (Hamarus 2012; Keski-Suomen Osaava 2013.)

Kuvio 2 on yksi esimerkki siitä, miten opettajien reflektointiprosessi on tehty näkyväksi koko kouluyhteisön käyttöön. Kuvio on työstetty menettelyn malliksi kiusaamistilanteita varten eräässä Vaakamalli -koulutukseen osallistuneessa koulussa ja sen pohjalla ovat opettajien omat kiusaamisen vastaiset käytännöt sekä koulun viralliset ja epäviralliset käytännöt kiusaamistilanteissa. Aikaisemmin koulussa oli kirjattu kiusaamisen vastainen toimintamalli kriisisuunnitelmaan, mutta se ei ollut vakiintunut kouluyhteisön käyttöön. Näin ollen Vaakamalli -koulutuksessa tehdyn mallin tarkoitus oli yhdenmukaistaa opettajien toimintaa ja tuoda oppilaille ja vanhemmille näkyväksi koulun toimintatavat. Mallissa kiusaaminen on jaoteltu kolmeen osaan sen vakavuuden perusteella ja jokaiselle kiusaamistyyppille on määritelty konkreettiset puuttumisen keinot. Mallissa otetaan huomioon kiusaamisen jatkuminen ja seuranta eli sen tavoitteena on puuttua kiusaamiseen kunnes se loppuu. (Kiusaamisasioiden käsittely Tikkakosken koulussa 2014.)

KUVIO 2 Kiusaamisen menettelytavat Vaakamalli -koulutukseen osallistuneessa Tikkakosken koulussa (Kiusaamisasioiden käsittely Tikkakosken koulussa 2014)

5.2.3 Vaakamalli -ohjelman toteutumisen arviointi

Hamaruksen (2011) mukaan on tärkeää, että kiusaamisen vastainen malli perustuu tutkimustietoon ja pohjautuu asiantuntijuuden kehittämiseen. Lisäksi mallin vaikuttavuutta tulee arvioida, ja sitä tulee kehittää jatkuvasti oppilastasolla ja moniammatillisesti. Vaakamalli -koulutusta voidaan toteuttaa syklisesti, koska sen avulla yhteisö voi jatkuvasti arvioida toimintaansa, koulu yhteisössä tapahtunutta muutosta ja tavoitteiden toteutumista. Tämän avulla koulu yhteisö voi myös luoda uusia tavoitteita hyvinvoinnin edistämiseksi. (Hamarus 2011, 131–141.)

Vaakamalliin perustuvien interventioiden toteutumista ei ole tutkittu prosentuaalisesti kiusaamisen vähenemisen suhteen. Sen sijaan Vaakamalli -koulutuksen toteutumista arvioidaan opettajien kokemusten kautta: mallin toimivuutta on esimerkiksi se, että malli vakiintuu työyhteisön käyttöön, opettajat tuovat hiljaista tietoaan näkyväksi, refleктоivat toimintaansa ja kehittävät sitä edelleen. Lisäksi mallin toimivuudesta kertoo se, että opettajat kokevat sen hyödylliseksi kiusaamisen vastaisessa työssä ja kouluhyvinvoinnin koetaan parantuneen. (Ukskoski 2013, 352–366.)

Ukskoski (2013) on tutkinut ja kehittänyt Vaakamalliin perustuvan intervention toteutumista koulu yhteisössä. Intervention kohteena oli kaksi peruskoulua, joissa pyrittiin Vaakamallin pohjalta kehitetyin menetelmin parantamaan kouluhyvinvointia ja kehittämään kiusaamisen vastaista toimintaa henkilöstön täydennyskoulutuksella. Koulutuksen tarkoituksena oli

saada opettajat jakamaan osaamistaan ja yhdistämään teoreettista tietoa osaksi yhteisön käytänteitä, lisätä opettajien tietoisuutta omasta ajattelustaan ja työstää yhteistä käsitystä kiusaamisesta ja hyvinvoinnista kouluyhteisössä. Tämän prosessin kuluessa tutkimuksessa havaittiin muutos opettajien tavassa keskustella koulukiusaamisesta ja -hyvinvoinnista. Koulukiusaamisen tarkastelutavat muuttuivat positiivisemmiksi ja opettajat tiedostivat paremmin tarpeen kiusaamisen vastaisille toimille tietoisuuden lisääntyessä. Painopiste keskusteluissa siirtyi koulutuksen aikana vähitellen kiusaamisesta hyvinvoinnin rakentamiseen ja koulutuksen jälkeen opettajat kokivat kiusaamiseen puuttumisen vaikeana, mutta mahdollisena. Vaakamalliin perustuva interventio koulussa siis lisäsi opettajien varmuutta puuttua kiusaamiseen ja koulutus koettiin tärkeäksi ja kouluyhteisön toimintaa edistäväksi. Lisäksi opettajien suhtautuminen kiusaamiseen muuttui tietoisemmaksi prosessin aikana: opettajat kokivat saaneensa konkreettisia välineitä puuttua kiusaamiseen ja puuttuminen koettiin aikaisempaa tärkeämmäksi. Intervention aikana tapahtunut muutos tuli näkyväksi koulun arjessa, kun koulutuksen aikana käytetty teoria sulautui vähitellen osaksi koulun käytänteitä ja opettajien ajattelua. (Ukskoski 2013, 352–366.)

5.3 KiVa Koulun ja Vaakamallin erot ja yhtäläisyydet

KiVa Koulu -ohjelma ja Vaakamalli -koulutus ovat lähtöisin eri tieteenalojen tutkimusperustasta. KiVa Koulu -ohjelman perusta on psykologinen ja Vaakamalli -koulutus perustuu kasvatussosiologiseen tutkimustietoon. Molemmat mallit pyrkivät vaikuttamaan kouluyhteisöön ja kiusaamiseen ryhmäilmionä. Vaakamalli -koulutuksen tavoitteena on vaikuttaa koko yhteisöön ennaltaehkäisevästi ja hyvinvointia parantaen, kun taas KiVa Koulu -ohjelma pyrkii vaikuttamaan erityisesti niihin oppilaisiin, jotka seuraavat kiusaamista sivusta. (Salmivalli ym. 2011, 405; Hamarus 2011, 133–132.) Mallien tavoitteet ovat samansuuntaiset, mutta toteutustavat eroavat toisistaan.

KiVa Koulu -ohjelma pyrkii tarjoamaan opettajille konkreettiset, valmiit välineet ja ohjeet kiusaamisen ehkäisemiseen ja puuttumiseen. Ohjelma tarjoaa valmiin opetusmateriaalin opettajille ja oppaan vanhemmille. Vaakamalli -koulutuksessa sen sijaan yhteisön jäsenet rakentavat yksilöllisen ohjelman yhteisön omista lähtökohdista käsin. Koulutuksessa koko yhteisö osallistuu ja sitoutuu ohjelman luomiseen ja noudattamiseen alusta alkaen. KiVa Koulu -ohjelmassa taas koulutetaan kolmen aikuisen KiVa-tiimi, joka jakaa tiedon muulle yhteisölle ja toimii kiusaamistilanteiden selvittäjänä. (Salmivalli ym. 2011, 405; Hamarus 2011, 133–132.) Salmivallin (2010) mukaan koulun tulisi pohtia, miten vanhemmat ja oppilaat voisivat osallistua mallin kehittämiseen ja miten heidät voitaisiin huomioida prosessissa. KiVa Koulu -ohjelmassa valmis toimintamalli esitellään oppilaille ja vanhemmille, jotta kaikki osapuolet tietävät miten kiusaamista hoidetaan koulussa. (Salmivalli 2010, 61–62.) Vaakamallin kehittänyt Hamarus (2011) taas on sitä mieltä, että sitoutuakseen

toimintamalliin oppilaiden ja vanhempien tulee olla mukana kehitysprosessissa (Hamarus 2011, 38–39).

KiVa Koulu -ohjelmaa on tutkittu laajasti kansainvälisessäkin kontekstissa ja sen on todettu vähentävän koulukiusaamista. Vaakamalli -koulutuksesta on vielä toistaiseksi saatavilla vähemmän tutkimustuloksia. Näiden kahden mallin toteutumisen arviointi poikkeaa tavassa tulkita tapahtunutta muutosta: KiVa Koulu -ohjelman muutosta voidaan tutkia prosentuaalisesti kiusaamisen vähenemisenä, kun Vaakamalli -koulutukseen osallistuneiden työyhteisöjen toiminnan muutosta kuvataan osallistujien kokemusten kautta. KiVa Koulu -ohjelman ja Vaakamalli -koulutuksen keskeiset piirteet esitellään tarkemmin alla olevassa taulukossa (taulukko 1).

TAULUKKO 1 KiVa Koulun ja Vaakamallin erot ja yhtäläisyydet

	KiVa Koulu -ohjelma	Vaakamalli -koulutus
Kehittäjät	Christina Salmivalli, Elisa Poskiparta, Ari Kaukiainen, Sanna Herkama	Päivi Hamarus
Tutkimustraditio	psykologinen	kasvatussosiologinen
Kiusaamisen määritelmä	Kiusaaminen on ryhmäilmiö, vallan tai voiman väärinkäyttöä, jossa uhri on puolustuskyvytön kiusaajaan rinnalla.	Kiusaaminen on järjestelmällistä toimintaa, jossa vallitsee osallistujien voimasuhteiden epätasapaino. Kiusaaminen on tarkoituksellista, koska kukaan ei kiusaa tiedostamattaan.
Tavoitteet	Vaikuttaminen sivustaseuraajiin ja valmiin materiaalin mukaan toimiminen.	Yhteisön tietoisuuden lisääminen kiusaamisesta ja yhteisen toimintamallin luominen.
Koulutus	KiVa -tiimin jäsenet koulutetaan ja he jakavat tietoa opettajille sekä muille kouluyhteisön jäsenille. Opettajalla mahdollisuus opiskella mallin ideaa ja toimintatapoja itsenäisesti KiVa -materiaalin avulla.	Koko opettajayhteisö osallistuu koulutukseen ja he jakavat tietoa muille kouluyhteisön jäsenille.
Toteutus	Yleiset ja kohdennetut toimenpiteet KiVa-materiaalin mukaan.	Eteneminen kouluyhteisön oman mallin ja materiaalin mukaan.
Arviointi	Arvioidaan kiusaamisen vähenemistä.	Arvioidaan työyhteisön käyttöön juurtuneita toimintatapoja.

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Koulukiusaaminen on ajankohtainen aihe ja valitettavan yleinen ongelma jokaisessa koulussa. Opettajan rooli koulukiusaamisen vastaisessa työssä on merkittävä. Näin ollen on tärkeää selvittää, miten opettajat saataisiin sitoutumaan kiusaamisen vastaiseen työhön. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää alakoulun luokanopettajien käsityksiä ja kokemuksia koulussa käytössä olevasta kiusaamisen vastaisesta interventiomallista, KiVa Koulusta tai Vaakamallista. Tarkoituksena on myös selvittää, miten malli auttaa opettajia havaitsemaan ja ennaltaehkäisemään kiusaamista sekä puuttumaan siihen. Lisäksi pyritään selvittämään, mitkä asiat saavat opettajat sitoutumaan mallin käyttöön ja miten mallia koulujen arjessa toteutetaan. Näihin asioihin etsittiin vastauksia seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

Tutkimuskysymykset

1. Mitkä ovat opettajan kokemukset ja käsitykset kiusaamisen vastaisen mallin käytöstä ja koulutuksesta?
2. Millaisia kokemuksia opettajalla on kiusaamisen havaitsemisesta, puuttumisesta ja ennaltaehkäisemisestä kiusaamisen vastaisen mallin avulla?
3. Miten kiusaamisen vastaista mallia käytetään kouluyhteisössä? Mikä saa opettajat sitoutumaan sen käyttöön?

6.2 Laadullinen tutkimus

Tutkimuksessa käytettiin laadullista tutkimusotetta, jonka tavoitteena on pyrkiä kuvaamaan, ymmärtämään ja tulkitsemaan jotakin ilmiötä; tässä tutkimuksessa kohteena oli opettajan kokemusten ja käsitysten sekä kouluyhteisön käytäntöjen kuvaaminen käytössä olevasta interventiomallista, Vaakamalli -koulutuksesta tai KiVa Koulu -ohjelmasta (Eskola & Suoranta 1999, 61). Kokemusten ja käsitysten selvittämiseen laadullinen tutkimus sopii hyvin, sillä se mahdollistaa ilmiön kuvaamisen tutkittavan opettajan äänellä. Laadullisessa tutkimuksessa jokaista tutkittavaa pidetään ainutlaatuisena ja aineistoa tulkitaan sen mukaisesti. Tutkimuksen kohdetta pyritään tutkimaan myös mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161.) Tällöin otoksen koolla ei ole niinkään merkitystä tutkimuksen onnistumiselle, sillä tavoitteena on pyrkiä kuvaamaan ja ymmärtämään jotakin toimintaa tai ilmiötä mahdollisimman tarkasti eikä tekemään tieteellisiä yleistyksiä (Eskola & Suoranta 1998, 61).

Laadullinen tutkimusote mahdollistaa harkinnanvaraisen otannan, joka tarkoittaa tutkittavien joukon määrittelyä etukäteen tiettyjen ominaisuuksien perusteella (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2003, 155). Tämä oli olennaista tässä tutkimuksessa, sillä siinä pyrittiin nimenomaan selvittämään eri interventiomalleja käyttäneiden opettajien kokemuksia ja käsityksiä. Lisäksi laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että tutkimussuunnitelma muuttuu tutkimuksen aikana ja tutkimus toteutetaan joustavasti (Hirsjärvi ym. 2009, 164). Tämän tutkimuksen tutkimussuunnitelma muotoutui myös vähitellen teoreettisen taustan jäsenyessä eli tutkijoitten tiedon lisääntyessä tutkittavana olevasta ilmiöstä. Sarajärven ja Tuomen (2009) mukaan laadullisen tutkimuksen tuloksiin vaikuttaakin olennaisesti se, millaisen käsityksen tutkija luo ilmiöstä, millaisia merkityksiä tutkittava ilmiö saa tai minkälaisia välineitä käyttäen tutkimus toteutetaan. Näin ollen kaiken tutkimuksen lähtökohtana laadullinen tutkimus korostaa havaintojen teoriapitoisuutta. Tutkimuksen tulokset eivät ole siis objektiivisia ja käyttäjästä irrallisia vaan tutkijan subjektiivinen ymmärrys tutkimusasetelmasta. (Sarajärvi & Tuomi 2009, 20.) Laadullisen tutkimuksen tulokset ovat aina tiettyyn paikkaan ja aikaan rajoittuneita ehdollisia selityksiä (Hirsjärvi ym. 2009, 161).

6.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Haastattelu on tutkimuksen tiedonkeruutapa, jossa tutkittavilta kysytään vuorovaikutustilanteessa heidän omia kokemuksiaan ja käsityksiään tutkittavasta ilmiöstä ja vastaus saadaan sanallisessa muodossa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 41). Haastattelun menetelmäksi valittiin teemahaastattelu, koska se antaa mahdollisuuden nimenomaan haastateltavan kokemusten kuulemiselle ja keskustelevalle otteelle haastattelutilanteessa (Aaltola & Valli

2010, 26–29). Teemahaastattelu etenee kysymysten sijaan valittujen teemojen varassa, mikä mahdollistaa tutkittavan äänen kuulumisen ja vapauttaa haastattelutilanteen. Näin ollen teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, eli kysymysten järjestys ja laajuus voi vaihdella haastateltavien kesken, valmiita vastausvaihtoehtoja ei käytetä ja kysymysten sanamuotoja voi vaihdella. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47.)

Teemahaastattelu sopii tämän tutkimuksen menetelmäksi, koska se korostaa metodologisesti ihmisten tulkintoja ja antamia merkityksiä asioille sekä sitä, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75; Hirsjärvi & Hurme 2001, 48). Haastattelun avulla saadaan hyvin esiin aihetta kuvaavia autenttisia esimerkkejä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 36). Haastatteluun menetelmänä liittyy myös joitain haasteita. Haastattelu on hidaskäyttöinen tutkimusmenetelmä, sillä esimerkiksi tässä tutkimuksessa haastatteluun suostuvia opettajia oli vaikea löytää opettajien ajanpuutteen ja kiireiden vuoksi. Myös koulujen loma-ajat hidastivat haastateltavien löytymistä ja sopivien haastatteluajkojen sopimista. Haastattelututkimuksen tekoa hidastaa myös se, että haastattelijat joutuvat matkustamaan paikan päälle, esimerkiksi tämän tutkimuksen tapauksessa opettajien kouluille, haastattelemaan. Tämä tekee haastattelusta menetelmänä myös esimerkiksi kyselylomaketta kalliimman. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) mukaan haastatteluaineistossa on aina mukana myös epärelevanttia materiaalia, joka joudutaan karsimaan pois. Haastattelu on vuorovaikutustilanne, joten sen onnistuminen on kiinni monista asioista kuten haastattelijan taitavuudesta, haastateltavan motivaatiosta ja henkilökemioista. Koska haastattelu tapahtuu kasvotusten, voi haastateltavan myös olla vaikea esittää rehellisiä, kaunistelemattomia mielipiteitä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35–37.)

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli saada haastateltavalta tietoa kiusaamisen vastaisten mallien käytöstä koulussa, joten haastattelun pohjaksi luotiin teemarunko (liite 1), joka ohjasi haastattelua; 1. Koulun toimintatavat koulukiusaamistapauksissa 2. Kiusaamisen vastainen malli: KiVa Koulu / Vaakamalli 3. Mallin vaikutus arkeen yksilö ja yhteisötasolla. Teemarunko sisälsi siis kolme teemaa, joista ensimmäisessä johdateltiin haastateltavaa koulukiusaamisen aihepiiriin kysymällä opettajan koulutuksesta kiusaamisasioihin liittyen yleisellä tasolla sekä kiusaamistilanteissa toimimisesta kouluyhteisössä. Toinen teema ohjasi opettajia kertomaan kokemuksistaan koulussa käytössä olevasta interventiomallista sekä siihen liittyvästä koulutuksesta. Viimeisen teema pureutui syvemmälle kiusaamisen vastaisen interventiomallin käyttöön kouluyhteisössä sekä siihen, millaisia kokemuksia opettajalla on kiusaamisen havaitsemisesta, puuttumisesta ja ennaltaehkäisemisestä kiusaamisen vastaisen mallin avulla. Näin ollen haastatteluteemat ja -kysymykset laadittiin tutkimustehtävän pohjalta. Valmiiksi suunniteltuja kysymyksiä ei kysytty jokaisessa haastattelussa samassa järjestyksessä, vaan haastattelussa edettiin luonnollisen keskustelun mukaisesti. Jokaiselta haastateltavalta kuitenkin kysyttiin kaikki kysymykset. Lisäksi kysyttiin tarpeen mukaan tarkentavia ja täydentäviä kysymyksiä.

Tämän tutkimuksen aineisto koostui kahdeksan opettajan teemahaastattelusta. Neljä opettajista oli kouluista, joissa on käytössä KiVa Koulu ja neljä oli käyttänyt Vaakamalla. Kuusi opettajaa oli kolmesta eri alakoulusta Keski-Suomesta, yksi itäsuomalaisesta alakoulusta ja yksi länsisuomalaisesta alakoulusta. Kaksi opettajaa oli tutkijoille ennestään tuttuja. Opettajilla oli takana työvuosia kolmesta yli viiteentoista. Tutkimukseen valittiin vähintään kolme vuotta luokanopettajana työskennelleitä opettajia, jotta heillä olisi riittävästi kokemusta interventiomallin käytöstä ja koulumaailmasta voidakseen vastata haastattelukysymyksiin. Kaikilta opettajilta ja heidän esimiehiltään pyydettiin tutkimusluvat haastattelua varten. Kuutta haastateltavaa haastatteli kaksi tutkijaa, kahden haastateltavan haastattelut tutkijat suorittivat yksin. Kuusi haastattelua tapahtui opettajien työpaikoilla ja kaksi toteutettiin puhelinhaastatteluina. Tällä saattoi olla merkitystä haastattelutilanteen rakentumiselle ja esimerkiksi opettajan avoimuudelle haastattelutilanteessa. Kaksi haastatteluista keskeytyi lyhyeksi aikaa tutkijoista riippumattomien tekijöiden vuoksi. Yksi haastattelu kesti keskimäärin puoli tuntia. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin tekstiksi. Litteroitua tekstiä tuli noin 45 sivua. Haastateltaville annettiin koodit H1, H2 jne. ja kaikki tiedot opettajien ja koulujen tunnistamiseksi hävitettiin.

6.4 Aineiston analyysi

Teemahaastatteluaineisto analysoitiin käyttämällä aineistolähtöistä sisällönanalyysin menetelmää. Laadullisen aineiston sisällönanalyysi on kolmivaiheinen prosessi. Ensimmäinen prosessin vaihe on pelkistäminen, jossa aineistosta karsitaan tutkimukselle epäolennainen aineisto pois. Tutkimustehtävä ohjaa aineiston pelkistämistä ja sen kannalta olennainen aines nostetaan esiin. Prosessin toinen vaihe on ryhmittely, jossa esiin nostettu aines käydään tarkasti läpi sekä luokitellaan teemojen perusteella. Luokittelua seuraa käsitteellistäminen, jossa edetään kielellisistä ilmauksista teoreettisiin käsitteisiin. Näin aineistonanalyysissä edetään siis aineistosta kohti käsitteellistä näkemystä tutkittavasta ilmiöstä, jonka myötä saadaan vastaus tutkimustehtävään. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 108–112.) Aineistolähtöinen sisällönanalyysi sopi tähän tutkimukseen hyvin, sillä sen avulla on mahdollista ymmärtää asioiden merkityksiä tutkittavien näkökulmasta ja saada perustietoa opettajien kokemuksista ja kouluyhteisön tavasta käyttää mallia.

Ensiksi litteroitu aineisto siis pelkistettiin ja ryhmiteltiin tutkimuskysymyksittäin. Haastattelutilanteessa hyvin toiminutta teemarunkoa muokattiin tässä vaiheessa enemmän tutkimuskysymysten mukaiseen luokitteluun, jonka mukaan aineisto ryhmiteltiin. Tutkimuskysymysten mukainen ryhmittely tuntui loogisemmalta ja näin saatiin selkeämmin vastaukset haluttuihin kysymyksiin. Aineisto teemoiteltiin kustakin tutkimuskysymyksestä esiin nousseiden teemojen mukaisesti. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen teemoja olivat opettajan saama koulutus ja hänen

kokemuksensa interventiomallista. Toisen tutkimuskysymyksen teemoja olivat kiusaamisen ennaltaehkäiseminen, havaitseminen ja siihen puuttuminen. Kolmannen tutkimuskysymyksen pohjalta esiin nousseita teemoja taas olivat mallin toteutuminen kouluyhteisön arjessa ja työyhteisön sitoutuminen sen käyttöön. Näiden teemojen varassa aineistosta pyrittiin löytämään näkemys tutkittavasta ilmiöstä ja vastauksia esitettyyn tutkimustehtävään.

6.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen jokaiseen vaiheeseen liittyy eettisiä näkökulmia, jotka on otettava huomioon tutkimusta suunniteltaessa ja tehdessä. Hirsjärven ja Hurmeen (2000) mukaan laadullisessa haastattelututkimuksessa näitä eettisiä näkökulmia ja ongelmia esiintyy erityisen paljon, sillä siinä ollaan yhteydessä ihmisiin ja heidän henkilökohtaisiin kokemuksiinsa. Luottamuksellisuus on tämän tutkimuksen kaltaisessa laadullisessa haastattelututkimuksessa ensisijaisen tärkeää: tutkittavien identiteetin on säilyttävä tunnistamattomana, jotta heidän kommenttejaan ei voida yhdistää henkilöön ja yksityisyys säilyy. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 19–20.) Tässä tutkimuksessa haastateltaville tehtiin selväksi, että heidän henkilötietonsa eivät tule ilmi missään tutkimusprosessin vaiheessa ja kaikki heidän antamansa tiedot käsitellään luottamuksellisesti eikä heitä voi tunnistaa niistä. Luottamuksellisuuden tunteen välittämiseen itse haastattelutilanteessa kiinnitettiin erityistä huomiota, jotta se vähentäisi haastateltavan tarvetta kaunistella sanomisiaan, mikä muuten voisi koitua ongelmaksi tämän kaltaisessa tutkimuksessa.

Yksi tärkeä eettinen kysymys on myös se, kuinka paljon haastateltavalle tulee kertoa tutkimuksen tarkoituksesta ja sisällöistä. Tämä voi niin ikään toimia seikkana, joka vaikuttaa siihen miten ja millaisia asioita haastateltava haastattelussaan tuo esiin. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 20.) Koulukiusaaminen on asia, josta jokaisella opettajalla on kokemusta ja sanottavaa. Tässä tutkimuksessa noita kokemuksia ja käsityksiä haluttiin tuoda esiin mahdollisimman luonnollisina, joten tutkimuksesta kerrottiin lähinnä vain sen tarkoitus selvittää opettajien kokemuksia kiusaamisen vastaisista malleista. Ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa on hankittava tutkittavilta riittävään informaatioon perustuva suostumus tutkimukseen osallistumisesta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 20). Tämän tutkimuksen haastateltavien esimiehiltä pyydettiin ensin tutkimuslupa ja haastattelutilanteen aluksi haastateltavilta pyydettiin vielä kirjallinen suostumus (liite 2) tutkimukseen osallistumisesta.

Nauhoitetut haastattelut litteroitiin sanatarkasti, jotta tutkittavien ääni tulisi esiin mahdollisimman muuttumattomana, aitona. Jo litterointivaiheessa opettajien ja koulujen nimet ja haastatteluissa mahdollisesti esille tulleet muut tiedot, joista haastateltava olisi voinut olla mahdollista tunnistaa, hävitettiin. Litteroitua aineistoa ei myöskään näytetty ulkopuolisille. Litteroidun tekstin pohjalta tehtiin aineiston analyysi, johon niin ikään liittyy eettisiä kysymyksiä. Aineisto analysoitiin käyttäen aineistolähtöistä sisällönanalyysin menetelmää.

Tässä menetelmässä tutkijoiden tulkinnat aineistosta voivat muokata saatuja tuloksia, sillä tutkija rakentaa aineistosta ymmärrystä aina omiin kokemuksiin pohjautuen (Eskola & Suoranta 1998, 62; Tuomi & Sarajärvi 2009, 113). Tutkijoiden velvollisuutena on kuitenkin esittää niin varmaa tietoa kuin mahdollista (Hirsjärvi & Hurme 2000, 20). Tätä tutkimusta toteutti sen jokaisessa vaiheessa kaksi tutkijaa, mikä lisää tutkimuksen luotettavuutta.

7 TULOKSET

Tutkimuksessa pyrittiin selvittämään luokanopettajien kokemuksia ja käsityksiä koulussa käytössä olevasta interventiomallista, KiVa Koulu -ohjelmasta tai Vaakamalli -koulutuksesta. Tutkimuksessa tutkittiin myös, millaista koulutusta opettajat olivat mallin käyttöön saaneet ja millaisia kokemuksia heillä oli koulutuksesta. Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin sitä, millaisia kokemuksia opettajalla on kiusaamisen havaitsemisesta, puuttumisesta ja ennaltaehkäisemisestä kiusaamisen vastaisen mallin avulla. Opettajan henkilökohtaisten kokemusten lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, miten mallia käytetään kouluyhteisössä. Tulokset kuvataan tutkimusaineistosta nousseiden teemojen mukaan tutkimuskysymyksittäin. Tulokset esitetään interventiomalleittain pohtien myös niiden keskinäisiä yhtäläisyyksiä tai eroavaisuuksia. Tarkoituksena ei ole kilpailuttaa malleja keskenään tai löytää niistä parempaa, vaan etsiä mallien yksittäisiä ominaisuuksia, jotka opettajat kokevat käytännöllisiksi ja toimiviksi.

7.1 Interventiomallin koulutus ja toteutus opettajan kokemana

Ensimmäiseksi selvitettiin opettajien kokemuksia ja käsityksiä käytössä olevasta interventiomallista. Opettajilta kysyttiin heidän saamastaan koulutuksesta mallin käyttöön ja kartoitettiin heidän kokemuksiaan ja käsityksiään mallin käytöstä koulutyössä.

7.1.1 Koulutus

Haastattelussa opettajilta kysyttiin, millaista koulutusta he ovat saaneet koulukiusaamiseen liittyen, millaiseksi he kokivat saamansa koulutuksen ja mitä se antoi heille. Koulutuksen tarve tai siitä saatu hyöty tuli esille usean haastattelukysymyksen alla kysyttävästä asiasta riippumatta. Tämä kertoo

koulutuksen merkittävästä asemasta opettajien kokemuksissa ja siitä, miten koulutus vaikuttaa kaikkiin opettajien kokemuksiin kiusaamisesta ja interventiomallista.

Kaikki Vaakamalli -koulujen opettajat olivat saaneet koulutusta kiusaamisen vastaiseen työhön ja he kaikki kokivat saamansa koulutuksen tärkeäksi ja antoisaksi. Yhteisiin keskusteluihin perustuva Vaakamalli -koulutus tarjosi opettajille mahdollisuuden ja ajan yhteisiin keskusteluihin, joissa jakaa mielipiteitä ja luoda yhteinen näkemys kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta. Tämän asian merkitys tuli esiin jokaisen Vaakamalli -koulutuksen käyneen opettajan haastattelussa. Tällainen mahdollisuus vaikuttaisikin puuttuvan opettajan työn arjesta, joten koulutus vastasi selkeään tarpeeseen. Yhteiset keskustelut ja niissä luotu työyhteisön yhteinen toimintamalli koettiin sitouttavana ja jopa työyhteisön me-henkeä nostattavana. Näin ollen Vaakamalli -koulutuksen tavoite kouluhyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden kasvattamisesta vaikuttaisi opettajien mukaan toteutuneen. Näin opettajat kuvailivat Vaakamalli -koulutusta:

Suurin anti oli kuitenkin se, että oltiin yhdessä sellasella isommalla tiimillä...saatiin niinku puida asioida lävitse ja jutella, mitä mieltä sä oot tästä näin... Tuntuu välillä että tässä normiarjessa ei kerkee sellasia asioita edes jutellakaan. (opettaja 1)

Parasta antia siinä oli se, että me istuttiin yhdessä alas ja mietittiin, että mitä se puuttuminen on meidän koulussa ja mihin me sitoudutaan. Että ooksä valmis sitoutuun ja sä et oo – meidän piti linjata niinku yhteinen linja. (opettaja 6)

Se varmaan nostatti jotenkin me-henkeä meidän koulussa ja sillähän on suuri painoarvo... sen jokainen voi kuvitella mitä me-henki, kun se tulee tiiviimmäksi, että tämä on meidän koulu... ja me haluamme tehdä yhdessä hyvää. Eikös siinä oo aika paljon. (opettaja 2)

Yhtenä tärkeänä seikkana Vaakamalli -koulutuksessa koettiin myös koulutuksen tapahtuminen opettajien omalla työpaikalla. Opettajien mukaan se mahdollisti koko työyhteisön osallistumisen koulutukseen vaivattomasti. Lisäksi kaksi opettajaa oli sitä mieltä, että kiusaamisen vastainen interventiomalli jalkautuu tehokkaammin koululle ja jää arkeen pysyväksi toimintatavaksi, kun sen kehittäminen tapahtuu samassa ympäristössä kuin toteutus.

Vaakamalli antoi tilan ja mahdollisuuden meidän opettajien, meidän henkilökunnan kokoontua yhteen... ja oli ihanaa että se tapahtu meidän työpaikalla, meidän ei tarvinnut lähteä minnekään. (opettaja 2)

KiVa Koulu -ohjelmaa käyttäneistä opettajista yksi oli saanut koulutusta mallin käyttöön, muut olivat opiskelleet mallia itsenäisesti ja yksi opettaja oli lisäksi saanut perehdytystä työyhteisössä, kun hänet oli koulutettu KiVa-tiimin

jäseneksi. KiVa Koulu -ohjelman koulutuspäivillä käynyt opettaja kuvasi saamaansa koulutusta antoisaksi ja tärkeäksi. Hän korosti koulutuksessa kuultujen käytännön esimerkkien merkitystä mallin omaksumisessa ja muokkaamisessa omaan kouluyhteisöön sopivaksi. Myös työyhteisössään perehdytetty opettaja oli tyytyväinen saamaansa koulutukseen. Sen sijaan kaksi opettajaa kuvasi itsenäistä KiVa-materiaaliin perehtymistä riittämättömäksi ja olisi kaivannut lisää koulutusta mallin käytöstä. Mallin käyttöönotossa ja omaksumisessa koulutuksella vaikuttaisi siis olevan merkittävä osa. Mitä enemmän opettaja oli saanut koulutusta itsenäisen opiskelunsa ulkopuolella, sitä riittävämmäksi hän sitä kuvasi. Ulkopuolelta saatu, yhdessä koettu koulutus vaikuttaisi motivoivan opettajia ja tuntuvan heistä helpommalta, kuin itse nähty vaiva mallin opiskeluun.

No en kyllä hirveesti oo saanut (koulutusta), että ite on pitänyt ottaa selvää. Semmonen KiVa Koulu-materiaali lätkästiin siihen, että perehdy tuohon ja tuota pitäs pittää. (opettaja 7)

Se (koulutus) oli motivoiva aloitus siihen... On paljon helpompi kuunnella, että mitä se on toisten kertomana ja kokemana kuin lukea itse oppaasta. (opettaja 4)

Interventiomalleihin koulutusta saaneet opettajat kokivat koulutuksen hyödylliseksi joko itsensä tai työyhteisönsä kannalta. Koulutuksen merkittävin anti opettajien kannalta voidaan siis tiivistää kahteen asiaan (taulukko 2): 1. koulutuksen tarjoama tiedollinen anti koulukiusaamisesta ja interventiomallin käytöstä kiusaamisen havaitsemiseksi, puuttumiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi sekä 2. koulutuksen merkitys työyhteisön kannalta. Koulutuksessa luotu työyhteisön yhteinen toimintamalli ja siihen sitoutuminen korostui erityisesti Vaakamalli -koulutuksen käyneiden opettajien kommentteissa, kun KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävät opettajat taas korostivat enemmän koulutuksen merkitystä henkilökohtaisen osaamisensa kehittämisessä. Kaksi koulutuksen merkityksellisintä asiaa siis vaikuttaisivat korostuvan opettajien kokemuksissa eri tavoin riippuen siitä, millainen interventiomallin koulutus on ja mihin siinä pyritään.

TAULUKKO 2 Koulutuksen merkittävin anti opettajien kannalta

Alkuperäisilmaukset	Alaluokka	Pääluokka
<p>"--- Vaakamallihan nimenomaan on avannut, et mitä se kiusaaminen on ja miksi se kaveri kiusaa ja mitä se siitä hyötyy ja mitä sitten me aikuiset koulussa voidaan tehdä." (opettaja 5, Vaakamalli)</p> <p>"--- Sitä loukkaamistakaan ei sallita, mutta se on eri asia. Että kiusaaminen on semmosta pitkäkestosta ja se toistuu ja siinä on tavallaan altavastaajan olo... Se on mun mielestä se kaikkein tärkein, että... kasvaa sitä kautta se tietoisuus siitä." (opettaja 3, KiVa Koulu)</p> <p>"--- Se oli jo (koulutuksessa) semmonen yhteisöllisyys, että mejän tiimissä ja työpaikalla on voimavaroja... ja tahtoa viedä tätä meidän laivaa eteenpäin ja parempaan suuntaan." (opettaja 2, Vaakamalli)</p>	<p>Tiedollinen anti kiusaamisesta</p> <p>Yhteisöllisyys</p>	<p>Koulutus</p>

7.1.2 Opettajien kokemukset ja käsitykset interventiomalleista

Tutkimuksessa selvitettiin opettajien kokemuksia koulussa käytössä olevasta interventiomallista ja haastatteluissa opettajilta kysyttiin kokemuksia mallin käytöstä arkityössä. Lisäksi opettajia pyydettiin mainitsemaan heidän mielestään mallin keskeisimpiä asioita, joista kävi ilmi opettajien käsitykset siitä, millaisena he näkevät kiusaamisen vastaisen interventiomallin. Vaakamalli -koulutuksen käyneet opettajat korostivat kommentissaan yhdessä luotua puuttumisen mallia, johon koko työyhteisö on sitoutunut. Tämän vuoksi heidän haastatteluissaan ei tullut niinkään esille yksilön henkilökohtaista kehitystä, mielipiteitä ja käytänteitä, vaan kommentit pohjautuivat yhteisön jaettuihin ajatuksiin ja toimintatapoihin. Näin ollen Vaakamalli -koulujen opettajien kommentit mallin toimivuudesta arjessa tulevat korostetummin esille tutkimuskysymyksessä kolme, joka keskittyy mallin käyttöön koko kouluyhteisön arjessa.

Kaikki Vaakamalli -koulutuksen käyneet opettajat mainitsivat yhteisten toimintamallien olevan yksi mallin keskeisimpiä asioita. Koulutuksessa kehitetyt yhteiset tavat puuttua kiusaamiseen koettiin arkea helpottavana ja opettajan voimavaroja säästävänä tekijänä. Niiden koettiin myös luovan oppilaille turvallisuuden tunnetta ja jopa vähentävän kiusaamista.

Se selvens kyllä sitä, että kun meillä on yhtenäiset säännöt ja kukaan meistä opettajista ei sooloile, niin silloin lapsillakin on huomattavasti parempi olla. (opettaja 2)

Lapset on tottuneet siihen, et mitä saa tehdä ja mitä ei saa tehdä... niin kyllä se ohjaa niitten käytöstä ilman muuta... kyllä se sen terävimmän kärjen sieltä katkasee se tietoisuus, että asioihin puututaan. (opettaja 6)

Kaikki Vaakamalli -koulutuksen käyneet opettajat korostivat myös Vaakamallin ja Vaakamalli -koulutuksen vaikutusta hyvinvoinnin lisääntymiseen koulussa. Yksi haastateltavista kuvasi mallin aikaansaamaa asennemuutosta, jonka myötä hän koki suhtautuvansa koulukiusaamiseen eri tavalla kuin aikaisemmin. Tietoisuus kiusaamisesta nousi esille myös muiden Vaakamalli -koulutuksen käyneiden haastatteluissa. Panostaminen hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden lisäämiseen koulu yhteisössä vaikuttaisi Vaakamalli -opettajien kommenttien mukaan vähentävän jo itsessään koulukiusaamista.

Mä koin sen niin, että se puolestaan tuki myös sitten sitä kiusaamispuolta, että jos me vaan koitetaan saada meidän ilmapiiri täällä hyöksi ja toimivammaksi, niin sit se puolestaan vähentää sitten niitä kiusaamistilanteita ja kutistaa ne jo heti alkuvaiheessa kasaan. (opettaja 1)

Jokainen KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävistä opettajista mainitsi tunnetaitojen opettamisen olevan yksi KiVa Koulu -ohjelman keskeisiä asioita. Tunnetaitojen opettamisen kautta opettajat kokivat voivansa vaikuttaa oppilaiden välisiin suhteisiin ja kiusatun aseman parantamiseen luokassa. Näin KiVa Koulu -opettajat siis pyrkivät tunnetaitoja opettamalla vaikuttamaan kiusaamisilmion syntyyn ja kehitykseen luokkayhteisössä. Opettajien kommentteissa tuli esille se, kuinka heikosti nykyajan lapset osaavat tunnetaitoja, eräs opettaja mainitsi joidenkin oppilaiden tietävän ehkä vain kaksi tunnetta, ilon ja surun. Tämän vuoksi tunnetaitojen, empatian ja kiusatun puolelle asettumisen opettaminen koettiin erityisen tärkeinä ja KiVa Koulu -ohjelma tuntui vastaavan tähän tarpeeseen. Opettajat kuvasivat KiVa-materiaalin antavan hyvät edellytykset tunnetaitojen opettamiseen tarjoamalla opettajalle valmiita tuntisuunnitelmia ja harjoituksia luokkatilanteeseen.

Siinä on paljon niitä esimerkkejä... ja siinä käydään läpi henkilöiden kautta niitä tapahtumia, että lapsi vois samastua ite siihen kiusaajaan tai kiusattuun ja sitten se voi ite miettii, että miten se toimis vaikka tuossa tilanteessa. (opettaja 7)

KiVa Koulu -tuntien pitäminen korostui niin ikään jokaisen haastateltavan kommentteissa. Tuntien pitäminen koettiin hyödylliseksi ja oppilaita innostavaksi, joskin rajallinen aika tuntien pitämiseen tuli esiin jokaisessa haastattelussa. Jokaisessa koulussa KiVa-tuntien pitämiseen rohkaistiin, mutta tuntien toteuttaminen oli jokaisen opettajan omalla vastuulla. Yhteistä linjaa tuntien pitämiseen ei kouluilla ollut. Kaksi opettajista oli sitä mieltä, että KiVa Koulu -ohjelman näkyminen koulussa rajoittui ainoastaan KiVa-tuntien pitämiseen. Näistä opettajista toinen kaipasi yhteistä toimintamallia kiusaamistilanteisiin ja olisi toivonut koulutusta kiusaamistilanteiden käsittelyyn. Toiset kaksi opettajaa kokivat mallin vakiintuneeksi

toimintatavaksi, joka näkyi myös esimerkiksi KiVa-tiimin toimintana ja välituntiliiveinä. KiVa Koulu -ohjelman näkyvyys vaihtelee siis suuresti kouluista riippuen. Yhteistä kaikille kouluille vaikuttaisi olevan se, että KiVa Koulu -ohjelman toteuttamiseen ei ole luotu yhteisiä sääntöjä tai toimintatapoja, vaan jokainen opettaja voi toteuttaa mallia parhaaksi katsomallaan tavalla. Tämä näyttäytyi opettajien kommenteissa toisaalta positiivisena asiana, kun opettajien toimintaa ei vahdita, mutta toisaalta riittämättömänä, sillä kiusaamisen vastaisen työn tueksi kaivattiin myös yhteisiä puuttumisen malleja. Pelkkä KiVa-tuntien pitäminen ei näiden opettajien kokemusten mukaan siis riitä tekemään mallin käytöstä tehokasta tai mielekäästä, vaan niiden tueksi tarvitaan muitakin, yhteisiä toimintatapoja.

Ei oikeestaan (ole vaikuttanut arkeen)... et jos meillä ois jotku tällaset yhteiset toimintamallit sen perusteella tehty... ni sit se varmasti vaikuttaiskin. Se on jotenkin sääli, et meil on tosiaan ihan niinku vaan et me ollaan KiVa Koulu... ja pitää käydä näit paketteja läpi, mut siin se niinku vähän on. (opettaja 8)

Mä jotenkin juurruin siihen arkeen paremmin, kun mä olin siinä työryhmässä (KiVa-tiimissä)... Sillon ehkä havahtu siihen, että... se lapsi voi kokea, että että mä oon ollut se, joka on estänyt sen (kiusaamisen)... lapsi haluaa sen johonkin kohdistaa ja silloin se on ollut se KiVa-tiimi. (opettaja 3)

Kaikki tutkimukseen osallistuneet opettajat kokivat valmiin materiaalin hyödylliseksi ja helpottavaksi opettajan työn kannalta. Materiaalin tehtävä tosin erosi malleittain: KiVa Koulu materiaali tarjosi opettajille mahdollisuuksia luokan ryhmäyttämiseen ja tunnetaitojen opettamiseen. Vaakamallin materiaalina taas toimii räätälöity malli kiusaamistilanteiden käsittelyyn. Koska opettajan työhön kuuluu paljon itsenäistä työskentelyä ja materiaalien laatimista, vaikuttaisi valmis materiaali helpottavan koulukiusaamiseen tarttumista, sillä silloin se ei vie liikaa opettajan aikaa tai voimavaroja.

Vaakamalli -koulutuksen käyneiden opettajien kokemukset ja ajatukset mallista olivat yhtenäisempiä kuin KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävien opettajien vastaavat, joissa tuli esiin keskenään erilaisempia kokemuksia. Vaakamallia käyttäneet opettajat korostivat enemmän yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia, kun taas KiVa Koulua käyttäneet opettajat korostivat enemmän käytännön toimien, kuten tunnetaitojen opettamisen ja KiVa Koulu -tuntien pitämisen merkitystä. Opettajien kokemukset ja käsitykset mallien keskeisimmistä asioista voidaan tiivistää kolmeen esiin nousseeseen teemaan (taulukko 3): 1. yhteiset toimintamallit, 2. hyvinvoinnin lisääntyminen koulussa ja 3. tunnetaitojen opettaminen/KiVa-tuntien pitäminen.

TAULUKKO 3 Opettajien kokemukset mallien keskeisimmistä asioista

Alkuperäisilmaukset	Alaluokka	Pääloukka
"--- Helppo olla niissä tilanteissa, kun on semmoset yhteiset tavat toimia. Tuohan se ihan valtavasti itsevarmuutta, varsinkin itsevarmuutta perustella vanhemille, kun meillä on niinku kaikilla ne samat perustelut." (opettaja 5, Vaakamalli)	Yhteiset toimintamallit	Opettajien kokemukset ja käsitykset
"--- (Malli) painottu meidän kohdalla suuremmaksi osaksi koulun ja työyhteisön hyvinvointiin elikkä sille puolelle vaakaa." (opettaja 1, Vaakamalli)	Hyvinvoinnin lisääntyminen koulussa	
"--- (KiVa Koulu -tunneilla luodaan) oppilaille niitä tuntemuksia vähän, että miltä tuntuu kun on kiusattu tai miltä tuntuu kun on kiusaaja." (opettaja 8, KiVa Koulu)	Tunnetaitojen opettaminen/ KiVa Koulu -tuntien pitäminen	

7.2 Kiusaamisen havaitseminen, puuttuminen ja ennaltaehkäiseminen opettajan kokemana

Tutkimuksen tärkeänä tavoitteena oli selvittää, millaisia keinoja kiusaamisen havaitsemiseen, ennaltaehkäisemiseen ja puuttumiseen opettajat olivat saaneet interventiomalleista. Mallit olivat toisaalta antaneet jokaiselle opettajalle jotakin, mutta toisaalta niiden anti oli tietyiltä osin jäänyt opettajien mielestä riittämättömäksi. Koulukiusaamisen havaitseminen, ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen koettiin yleisesti vaikeina asioina. Malleilta vaaditaan siis paljon, jotta ne pystyvät tarjoamaan opettajille konkreettisia, toimivia keinoja työskennellä kiusaamista vastaan. Seuraavaksi tarkastellaan mallien antia opettajien kokemusten pohjalta.

7.2.1 Kiusaamisen havaitseminen

Jokainen tutkimukseen osallistunut opettaja kuvasi koulukiusaamisen havaitsemista haastavaksi tehtäväksi opettajan työssä. Opettajat korostivat havaitsemista vaikeuttavan sen, että oppilaat kiusaavat salassa eivätkä tilanteissa, joissa opettaja on läsnä. Myös se, että muut oppilaat eivät aina uskalla kertoa näkemästään kiusaamisesta tuli esille haastateltavien kommentteissa. Useampi sekä Vaakamalli -ohjelmaa että KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävä opettaja mainitsikin avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin merkityksen havaitsemisen avainkohtana.

Se ois just tosi tärkeätä et sais luotua oppilaisiin sellasen suhteen, et ne uskaltais tulla kertomaan aina aikuiselle, niinku ne sivullisetkin, varsinkin ehkä oikeestaan ne sivulliset. (opettaja 8)

Kukaan haastatelluista opettajista ei kokenut saaneensa interventiomalleista uusia, konkreettisia keinoja kiusaamisen havaitsemiseen. Tämä kertoo juuri siitä, kuinka vaikea asia kiusaamisen havaitseminen onkaan ja siitä, millaisen haasteen havaitseminen luo myös interventiomalleille. Havaitsemista helpottavina asioina koettiin enemmänkin opettajan yleinen ihmistuntemus, joka kehittyy kokemuksen myötä. Myös kiusaamiseen puuttumisen pitäminen tärkeänä asiana auttoi yhden opettajan mukaan havaitsemaan kiusaamista. Opettajien kommentit kiusaamisen havaitsemisesta voidaan siis tiivistää kolmeen teemaan: 1. havaitsemisen vaikeus, 2. avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin merkitys sekä 3. mallin tehottomuus havaitsemisen keinojen tarjoajana. Nämä teemat on esitetty taulukossa 4 (taulukko 4)

TAULUKKO 4 Kiusaamisen havaitseminen

Alkuperäisilmaukset	Alaluokka	Pääloukka
<p>”– Mää niinku näkisin, että koko kiusaamisasiassa on aika suuri pulma juuri se, että se ei tule aikuisen silmiin.” (opettaja 4, KiVa Koulu)</p> <p>”--- Sillon kun se ryhmän ilmapiiri on turvallinen niin... nää pienet on hyvin rehellisiä niissä keskusteluissa. Mut se on mun mielestä se vaikein osuus siinä asiassa, että se nousee aina esiin, että tätä on jatkunut jo niin pitkään.” (opettaja 4, KiVa Koulu)</p> <p>”--- No ei ehkä oo (antanut keinoja havaitsemiseen), että ehkä ne tullee kokemuksen ja käytännön ja näitten tilanteitten myötä.” (opettaja 7, KiVa Koulu)</p> <p>”--- Mä koen, että se ei ehkä tuonut sillä tavalla mulle, ehkä mä havainnoisin kuitenkin ihan samalla tavalla näitä tilanteita...” (opettaja 1, Vaakamalli)</p>	<p>Havaitsemisen vaikeus</p> <p>Avoimen ilmapiirin merkitys</p> <p>Malli ei auttanut havaitsemaan</p>	<p>Havaitseminen</p>

7.2.2 Koulukiusaamiseen puuttuminen

Koulukiusaamiseen puuttumisesta ja kiusaamistilanteiden ratkaisemisesta kysyttiin opettajilta useassa kysymyksessä. Opettajilta kysyttiin koulun yleisiä toimintatapoja kiusaamistilanteissa sekä heidän omia toimintamallejaan tilanteiden ratkaisuun. Lisäksi kysyttiin, onko opettaja saanut

interventiomallista uusia keinoja kiusaamiseen puuttumiseen. Yhteistä kaikille opettajille oli, että oppilaiden välisten pienten kiusaamistilanteiden ja konfliktien ratkaiseminen on luokanopettajan tai lähinnä olevan opettajan vastuulla esimerkiksi välituntitilanteessa. Toistuvaan, pitkäkestoiseen tai erityisen rajuun kiusaamistapaukseen eri malleja käyttävät opettajat kertoivat keskenään erilaisempia toimintamalleja. Näitä kuvataan seuraavaksi.

Kuten jo aikaisemmin on tullut esille, Vaakamalli -koulutuksen käyneet opettajat korostivat koulun yhteisiä toimintatapoja, joita jokainen koulun opettaja noudattaa, merkityksellisinä mallin toimimisen kannalta. Nämä menetelmät ja yhteinen linja oli näillä kouluilla vahvistunut Vaakamalli -koulutuksen aikana. Pienikin kiusaamistilanne ratkaistiin siis näillä kouluilla samoilla menetelmillä riippumatta siitä, kuka opettaja tilannetta oli ratkaisemassa. Yhteiset toimintamallit koettiin tärkeiksi niin opettajan kuin oppilaankin kannalta. Tämä kertoo siitä, että interventiomalli oli tuonut näille opettajille helpotusta kiusaamiseen puuttumiseen yhteisen linjan luomisen kautta ja toisaalta antanut varmuutta siitä, että yhteiset toimintatavat hyödyttävät myös oppilaita ja vähentävät sitä kautta kiusaamista. Kaiken kaikkiaan yhteisten toimintatapojen hyödyt nousivat opettajien kommenteissa ehkä kaikkein korostuneimmin esille seikkana, joka tekee mallista toimivan ja auttaa opettajaa puuttumaan kiusaamiseen. Vaativassa opettajan työssä yksin tehty työ ja itse kehitetyt toimenpiteet koulukiusaamista vastaan koetaan haastavaksi, joten työyhteisön tuki ja mahdollisuus nojata yhteisiin toiminnan malleihin vaikuttaisivat helpottavan opettajaa ja motivoivan häntä työskentelemään kiusaamista vastaan.

Vaakamalli autto, et siihen kannattaa puuttua, mutta myös se, että... me kaikki yli luokkarajojen puututaan. Ja sitte se selvens kyllä sitä että, kun meillä on yhtenäiset säännöt ja kukaan meistä opettajista ei sooloile, niin silloin lapsillakin on huomattavasti niinku parempi olla. (opettaja 2)

Kaikkien Vaakamalli -koulutuksen käyneiden opettajien toimintatapoihin kuului jokaisen kiusaamistapauksen kirjaaminen ylös. Sen sijaan vanhempien ottaminen mukaan kiusaamistilanteiden ratkaisemiseen ja heidän tiedottamisensa tapahtumista jakoi selvästi opettajia. Puolet Vaakamallia käyttävistä opettajista kertoi, että heidän koulussaan kiusaamistapauksista ei suoraan ilmoiteta vanhemmille, vaan lapselle annetaan aikaa ensin parantaa käyttäytymistään itse. Tämän toimintatavan opettajat kokivat hyväksi ja perustelluksi. Puolet Vaakamalli -opettajista taas kertoi, että kotiin lähtee tiedote jokaisesta kiusaamistapauksesta. Tätä käytäntöä opettajat kuvasivat hiukan epävarmaksi, sillä opettajien herkkyyys tiedottaa vaihtelee yhteisistä ohjeista huolimatta.

Tää on varmaan se meidän kynnykskysymys, että... kuitenkin tätä keltasta lappua ei käytetä ehkä samalla tavalla, samalla herkkyydellä. Että osa ajattelee meidän koulussa niin, että se on sit se viimeinen niitti, et muutama varotus ja sit

niinku tämä. Ja osa taas ajattelee, että heti vaan näitä, että se loppuu ja sitten se niitten kotiin lähettäminen vähenee. (opettaja 5)

KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävien koulujen opettajat olivat tässä asiassa keskenään enemmän samoilla linjoilla ja kouluilla tunnuttiin toimivan pitkälti KiVa Koulu -ohjelman ohjeistuksen mukaan. Näissä kouluissa kiusaamistilanteista tiedotettiin kotiin vasta niiden ollessa erityisen rajuja tai toistuvia. Puolet opettajista kuvasi isompien kiusaamistapausten olevan KiVa-tiimin hoidettava asia. Puolet opettajista taas kertoi tällaisten tapausten menevän rehtorin tai koulukuraattorin hoidettavaksi, sillä näillä kouluilla ei ollut toimivaa KiVa-tiimiä. Pienemmät tapaukset olivat kaikilla kouluilla luokanopettajien itse ratkaistavissa ja opettajat kuvasivat keskenään erilaisia toimintatapoja. Kolme opettajista kuvasi näissä tilanteissa saamaansa kollegiaalista tukea esimieheltä tai muilta opettajilta tärkeäksi. Tämän voi ajatella kertovan siitä, että valmiin yhteisen linjan puuttuessa kollegoiden tuki korostuu, kun kiusaamistilanteita tulee opettajan itse ratkaistavaksi tai selvitettäväksi. Kaksi selkeää teemaa kiusaamiseen puuttumisen suhteen olivatkin 1. koulun yhteiset toimintatavat ja 2. kollegiaalinen tuki (taulukko 5). Haastatteluissa tuli esille myös se, että KiVa-tiimiin kuuluvilla opettajilla on selkeä linja kiusaamiseen puuttumiseen, vaikka yhteinen puuttumisen linja koululta kokonaisuudessaan puuttuisikin. Tätä yhteistä toimintatapaa opettajat kuvasivat positiivisesti. Yksi KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävistä ja KiVa-tiimin jäsenenäkin ollut opettaja kuvasi koulunsa toimintatapoja seuraavasti:

Hyvin (toimitaan) musta sen mukaan, mitä siinä ohjelmassa (KiVa Koulussa) on esitelty. Että jokainen hoitaa ne semmoset pienet konfliktiasiat niin kuin aina ennenkin ihan itse. Se on ehkä tuonut sellasta... ainakin niille ihmisille, jotka siinä tiimissä on toiminut niin semmosta samantyyppistä toimintatapaa niissä arjenkin selvoittelytilanteissa. (opettaja 4)

Kaksi KiVa Koulu -opettajista koki koulunsa toimintamallin toimivaksi. Kaksi opettajaa taas ei kokenut saaneensa KiVa Koulusta keinoja kiusaamiseen puuttumiseen. Näiden opettajien kouluilla KiVa Koulu -ohjelma ei heidän kuvailujensa mukaan toteutunut täysin, vaan koululta puuttui esimerkiksi KiVa-tiimi kokonaan. Näin ollen voidaan sanoa KiVa Koulu -ohjelman olevan opettajien mielestä toimiva, mikäli sitä toteutetaan täsmällisesti eikä sen toteuttaminen jää yksittäisiin toimintatapoihin tai vain muutaman opettajan asiaksi.

Pittää ihan niinku miettiä niitä käytännönki tilanteita, mutta ei kyllä oo itelle auttanut semmosiin (puuttumisessa) se KiVa kyllä. Joskus tosiaan ehkä yritän miettiä joitaki keinoja sieltä, että oisko niinku jotaki uusia mitä sieltä olis tullut, mutta en oo silleen oikee ehkä nähny tai tuntenu, että se olis auttanut kuitenkin. (opettaja 7)

Tää KiVa -materiaali on niinku hyvin pitkälle tutkittu ja useita vuosia käytetty ja maailmallekin viedään, että kyllä mä luulen että sillä ihan hyviä tuloksia saadaan, jos sitä käyttää säännöllisesti ja lapset kasvaa siihen sellaseen. (opettaja 3)

TAULUKKO 5 Koulukiusaamiseen puuttuminen

Alkuperäisilmaukset	Alaluokka	Päaluokka
<p>"--- Olis kiva, et sen perusteella tehtäis jotkut yhteiset toimintamallit; miten toimitaan, jos tulee jotain tiettyi tilanteita, että jokaisella opettajalla ois se sama." (opettaja 8, KiVa Koulu)</p> <p>"--- Kaikista tärkeintä on se, että kaikki puuttuvat eli meillä on yhteinen periaate. Se on looginen ja johdonmukainen systeemi ja lapset tietää myös, että jokainen aikuinen puuttuu." (opettaja 6, Vaakamalli)</p> <p>"--- Jos on ollut jotain kiusaamistapauksii esim mun luokalla niin mie oon voinu esimieheltä tai työkavereilta pyytää apuu ja he on niinku opastanu." (opettaja 8, KiVa Koulu)</p>	<p>Yhteiset säännöt ja toimintamallit</p> <p>Kollegiaalinen tuki</p>	<p>Puuttuminen</p>

7.2.3 Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen

Opettajilta kysyttiin, millaisia keinoja malli on antanut kiusaamisen ennaltaehkäisemiseen. Vaakamalli -koulutuksen käyneet opettajat kokivat tietoisuuden kiusaamisilmiöstä opettajien ja oppilaiden kesken toimivan itsessään kiusaamista ennaltaehkäisevänä asiana. Vaakamalli antoi opettajille selkeän kuvan siitä, mitä koulukiusaaminen on ja miksi siihen on tärkeää puuttua. Tämä asia tuli ilmi jokaisen Vaakamalli -opettajan kommenteissa. Kolmen Vaakamalli -opettajan kommenteissa tuli esille se, että lasten ollessa selvillä siitä, että jokainen opettaja puuttuu samalla tavalla, toimii se ennaltaehkäisevänä tekijänä koulussa. Lasten tietoisuuden lisääminen kiusaamisilmiöstä tuli esiin myös jokaisen KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävän opettajan haastattelussa. Opettajat pitivät tärkeinä kiusaamistilanteen roolien avaamista oppilaille, jotta he voisivat samastua tapahtumiin, rooleihin ja tunteisiin. Näin ollen lasten tietoisuuden lisääminen kiusaamisilmiöstä ja siihen puuttumisesta nousi selkeästi esiin merkittävimpana seikkana, johon opettajat voivat vaikuttaa pyrkiessään vähentämään kiusaamista (taulukko 6).

Totta kai kautta aikojen on ryhmäytetty ja on vietetty kivoja hetkiä, mutta sitten... että mitä sillä tavoitellaan ja mihin kaikkeen se niinku tähtää ei ehkä niin pitkälle oo tullut ajateltua. Että on vaan ajatellut, että täytyyhän sitä välillä aina jotain kivaa tehdä yhdessä, mutta miksi? Se on kyllä tullut sitten Vaakamallin

kautta se oivallus, että nimenomaan nää roolit luokassa (niiden tunnistaminen ehkäisee kiusaamista). (opettaja 5)

Aina ajattelen, että jos niille tulis siinä (KiVa Koulu -tunnin aiheita käsitellessä) ajattelumallit jollain tavalla, että ne ossais aatella sen, että se ei oo rohkeutta olla sen kiusaajan puolella vaan toisinpäin. (opettaja 7)

TAULUKKO 6 Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen lisäämällä lasten tietoisuutta

Alkuperäisilmaukset	Alaluokka	Päaluokka
<p>"--- Sitten kiusaamisesta yritetään ensin lapsille kertoa, mikä on kiusaamista ja mikä kiusoittelua. Painotetaan, että ne kaikki kolme kohtaa toteutuis, jonka jälkeen se on kyse kiusaamisesta. Ja sitten opettajalle kertoa aina ensin välituntivalvojalle joilla on välkkäliivit, keltaset liivit." (opettaja 3, KiVa Koulu)</p> <p>"--- No se on hirveen tärkeitä siinä ennaltaehkäisyssä, että lapset tietää mitä se kiusaaminen on ja ... miten me aikuiset se määritellään. He tietää sen, miten niissä tilanteissa tullaan toimimaan." (opettaja 5, Vaakamalli)</p> <p>"--- Se ei oo enää semmonen tabu eli kuka tahansa voi joutua kiusatuksi ja kuka tahansa voi olla kiusaaja myös tietämättään." (opettaja 2, Vaakamalli)</p>	<p>Lasten tietoisuuden lisääminen kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta</p>	<p>Ennalta-ehkäiseminen</p>

7.3 Interventiomallien käyttö kouluyhteisön arjessa

Viimeisessä tutkimuskysymyksessä selvitettiin mallien käyttöä kouluyhteisössä. Esille tuli niin konkreettisia kuin näkymättömämpiäkin asioita, joissa opettajat kokivat interventiomallin olevan avuksi. Työyhteisön sitoutuneisuus mallin käyttöön korostui haastatteluissa, joten sitä käsitellään tässä yhteydessä.

7.3.1 Mallien toteutuminen kouluyhteisön arjessa

Opettajilta kysyttiin interventiomallin näkymistä koulun arjessa ja mallin vaikutusta työyhteisön toimintaan. Opettajat kuvasivat mallin käyttöä kouluyhteisössä pääasiassa joko konkreettisine, näkyvinä asioina tai hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden lisääntymisenä (taulukko 7). Vaakamalli - koulutuksen käyneet opettajat kuvasivat työyhteisön toimintaa ja mallin käyttöä yhteisten toimintatapojen kautta läpi haastattelun, joten heidän kommenttejaan ja ajatuksiaan on esitetty edellä olevissa kappaleissa. Kaiken

kaikkiaan Vaakamalli -koulutus näkyi opettajien mielestä kouluyhteisön arjessa yhteisöllisyyden vahvistumisena ja ilmapiirin positiivisuutena sekä yhteisenä voimavarana ja hyvinvointia edistävänä tekijänä. Opettajat eivät kuvailleet Vaakamallin näkyvän niinkään konkreettisina, ”näkyvinä” asioina, tosin kaksi opettajaa mainitsi sen tuoneen käyttöön oppilaiden kanssa tehtäviä ryhmäyttämistehtäviä.

Se loi tavallaan sen pohjan koko lukuvuodelle ja... ehkä siellä oli jotain ihan tämmösiä yksittäisiä juttujakin mitä pystyi ihan sellaisenaan soveltamaan sitten luokkatyöhön, jotain harjoituksia tai tehtäviä. Mä en oikein osaa eritellä sitä et minkälaisina juttuina se näkyy, mut ehkä se näkyy kokonaisuutena just siinä semmosen positiivisen ajattelun viljelemisenä. (opettaja 1)

KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävät opettajat kuvasivat mallin näkyvän kouluyhteisössä enemmänkin juuri konkreettisina, fyysisinä asioina. Opettajat mainitsivat esimerkiksi välituntiliivit, KiVa-tiimin toiminnan ja KiVa Koulu -ohjelman pohjalta järjestetyt teemapäivät sekä koulun seinällä näkyvät KiVa Koulu-säännöt. Kaikki opettajat korostivat mallin näkyvän KiVa Koulu -tuntien muodossa, joita eri kouluissa pidettiin hieman eri tavoin. Kolme opettajaa kertoi, että heidän kouluillaan KiVa-tunnit on jaettu ajanpuutteen vuoksi pidettäväksi useamman lukuvuoden aikana kuin mihin ohjelma ohjeistaa. Yksi opettaja taas kertoi pitävänsä KiVa-tunteja riippumatta siitä, mikä luokka-aste hänellä oli opetettavanaan. Mallin muokkaaminen koulun ja opettajan omaan toimintatapaan ja aikatauluun sopivaksi korostui siis KiVa Koulu -opettajien kommentteissa hyödylliseksi koettuna asiana. Vaikka valmiin toimintamallin ja paketin tarjoava ohjelma voi toimia sellaisenaan koulun arjessa, opettajat näyttivät kokevan ohjelman joustavan muokkaamisen ja soveltamisen hyödylliseksi.

Kaksi opettajaa koki KiVa Koulu -ohjelman vaikuttaneen koko koulun toimintaan, kun kaksi taas oli sitä mieltä, että ohjelma näkyy arjessa vain luokkatasolla pidettäessä KiVa Koulu -tunteja. Mallin näkyvyys kouluyhteisön arjessa vaihtelee siis suuresti koulusta riippuen ja sen runsaampi näkyvyys vaikuttaisi olevan yhteydessä siihen, kuinka positiivisesti opettajat kuvaavat kokemuksiaan mallin käytöstä:

KiVa-työryhmässä suunniteltiin semmonen Kivoja uutisia meidän koulusta -päivä... joka vuosi pyritään että joku semmonen, joka lisää yhteisöllisyyttä ja yhdessä tekemistä ja semmosta mukavaa. (opettaja 3)

Se on niin irrallinen se KiVa Koulu -ohjelma ainakin itellä ollut ja vähä muillaki, että ei oo oikeen näkynyt missään. Siinä oman luokan toiminnassa silloinko sitä käydään läpi, mutta ei se kyllä oikein muuten oo missään näkyvissä. (opettaja 7)

TAULUKKO 7 Mallien toteutuminen koulu yhteisön arjessa

Alkuperäisilmaukset	Alaluokka	Päälouokka
"--- Niitä tunteja pidetään, mutta koko koulun tasolla se näkyy välituntiliiveinä ja ehkä kerran vuoteen järjestettävänä jonakin tuokiona tai päivänä. Silloin alussa se näkyi enemmän, se oli mukana luokkatasolla, päivänavauksissa, koko koulun teemapäivänä." (opettaja 4, KiVa Koulu)	Konkreettiset arjen käytänteet	Toteutuminen arjessa
"--- Ehkä se näkyy kokonaisuutena just siinä semmosen positiivisen ajattelun viljelemisenä." (opettaja 1, Vaakamalli)	Hyvinvoinnin ja ilmapiirin korostuminen arjessa	

7.3.2 Koulu yhteisön sitoutuminen mallien käyttöön

Opettajilta kysyttiin heidän mielipidettään siitä, kuinka sitoutuneita työ yhteisön jäsenet ovat interventiomallin käyttöön. Sitoutuneisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä mallin aktiivista käyttämistä ja mallin mukaista toimintaa kiusaamisen vastaisessa työssä sekä siihen puuttumisessa. Sitoutuneisuus tuli esiin myös useissa opettajien kommentteissa läpi haastatteluiden. Sitoutuneisuus korostuikin koulutuksen ja yhteisten toimintatapojen ohella tärkeänä asiana mallin toteutumisen suhteen. Opettajien kommentteista oli selkeästi havaittavissa se, kuinka suuri merkitys koulutuksella ja perehdyttämisellä oli opettajayhteisön sitoutuneisuuteen mallin käyttöön (taulukko 8).

Vaakamalli -koulutuksen käyneistä opettajista kaikki kokivat paitsi olevansa itse sitoutuneita mallin käyttöön myös työ yhteisön olevan sitoutunut siihen kokonaisuudessaan. Yksi opettajista mainitsi sitoutuneisuuden haastavaksi asiaksi siinä mielessä, että kaikkien opettajien samanlainen sitoutuneisuus on vaikea saavuttaa. Hän koki Vaakamallin kuitenkin edesauttavan koko työ yhteisön sitoutuneisuutta, sillä koulutus ja siinä kehitetyt yhteiset toimintatavat auttoivat opettajia sitoutumaan koulun yhteiseen linjaan. Kaikki opettajat mainitsivatkin juuri koulutuksen sitouttaneen heidät mallin käyttöön ja yhteisten toimintatapojen noudattamiseen.

Oli kalenterissa aina aika sille niin, että ollaan ja puidaan ja keskustellaan, ja mä koen sen sitoutumisena jo että pystyy laittamaan itsensä likoon ja siinä hetkessä kertomaan niitä omia ajatuksia ja tunteita ja kokemuksia ja jakaa niitä. Meillä on paljon selkeämpi kuva siitä, että miksi kannattaa vastustaa kiusaamista, ja kun me opettajat tiedetään miten siihen puuttua systemaattisesti niin se vie jo eteenpäin eli se jo sitouttaa. (opettaja 2)

KiVa Koulu -ohjelmaa käyttävistä opettajista puolet koki työyhteisönsä olevan sitoutuneita mallin käyttöön. Heidän koulussaan KiVa Koulu -asioista sovitaan joka syksy koko työyhteisön kesken ja kaikki sitoutuvat noudattamaan mallia. Kuitenkaan heidän koulussaan esimerkiksi KiVa Koulu -tuntien pitämistä ei kontrolloida eikä puuttumiseen ole varsinaisesti yhteisiä menetelmiä. KiVa-tiimin toiminta on kuitenkin heidän koulussaan aktiivista. Toiset kaksi opettajaa taas kuvasivat työyhteisönsä sitoutuneisuutta vähäiseksi ja painottivat jokaisen toimivan omilla, parhaaksi kokemillaan tavoilla. Yhteinen keskustelu ja toimintatavoista sopiminen siis vaikuttaisi asialta, joka saa opettajat sitoutumaan mallin käyttöön.

Siitä sitoutumisesta parhaiten mun mielestä kertoo se, että talonväki halus että KiVa-tiimille ruvetaan maksamaan kehittämisrahasta pieni korvaus. Eli he katso, että se että kiusaamisasioiden pariin on sitoutuneita henkilöitä, on niin tärkeää, että siitä halutaan maksaa. (opettaja 4)

Ei mun mielestä (olla sitoutuneita mallin käyttöön), että tota minust tuntuu, et jokainen hoitaa kiusaamisjutut vähän omilla tavoillaan. (opettaja 8)

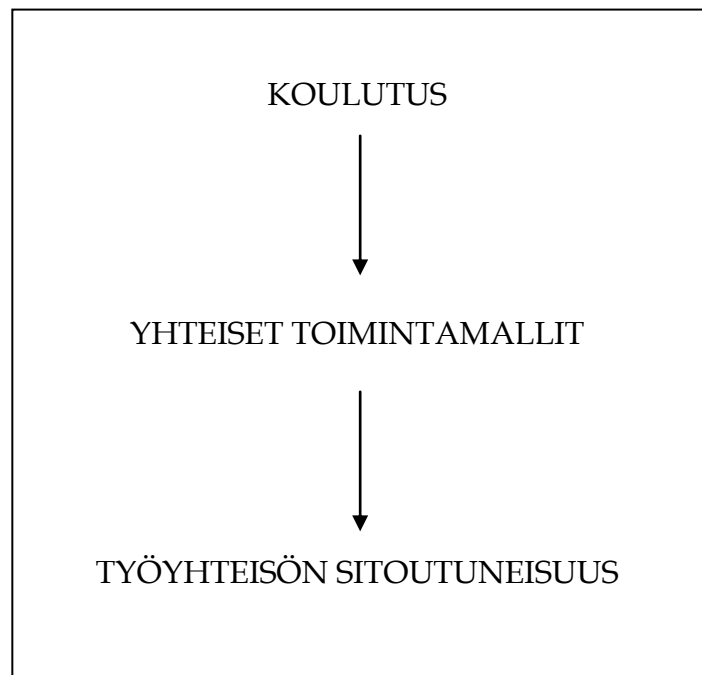
TAULUKKO 8 Koulutuksen merkitys opettajien sitoutumiseen

Alkuperäisilmaukset	Alaluokka	Pääloukka
<p>"--- Et meillä on niinku paljon huomattavasti selkeämpi kuva (koulutuksen jälkeen) siitä, että miksi kannattaa vastustaa kiusaamista ja kun me opettajat tiedetään miten siihen puuttua systemaattisesti niin se vie jo eteenpäin eli se jo sitouttaa." (opettaja 2, Vaakamalli)</p> <p>"--- Kyllä mä oon sitä mieltä, että ... kyllä jos Vaakamalli koulutus on käyty niin porukka paremmin sitoutuu." (opettaja 5, Vaakamalli)</p>	Koulutuksen merkitys sitoutumiseen	Sitoutuminen

7.4 Tulosten yhteenveto

Yhteiset toimintatavat vaikuttaisivat siis sitouttavan opettajia mallin käyttöön, oli kyse sitten KiVa Koulu -ohjelmasta tai Vaakamalli -koulutuksesta. Yhdessä kehitetyt toimintatavat vaikuttavat velvoittavan opettajia niiden noudattamiseen, toisin sanoen puuttumaan kiusaamiseen paremmin kuin itse kehitetyt, jokaisen omat tavat toimia. Koulutus yhteisten toimintatapojen omaksumisen ja kehittämisen paikkana taas nousee korostettuun asemaan, sillä riittämättömäksi koulutuksen kokeneet opettajat kuvasivat myös koulunsa toimintatapoja ja sitoutumista puutteellisiksi.

Tuloksista on siis löydettävissä selkeä, yhtenäinen linja opettajien saaman koulutuksen, kouluyhteisön toimintatapojen ja sitoutuneisuuden välillä. Koulutusta saaneet opettajat kokivat kouluyhteisön toimintatavat yhtenäisemmiksi ja työyhteisönsä jäsenet sitoutuneemmiksi mallin käyttöön kuin opettajat, jotka eivät olleet saaneet koulutusta. Voidaan siis ajatella näiden kolmen osa-alueen vaikuttavan toinen toisiinsa (kuvio 3) niin, että koulutus ja yhteiset toimintatavat sitouttavat ja näin ollen koulutus johtaa myönteiseen prosessiin työyhteisössä.

KUVIO 3 Toimivan interventiomallin rakenne

8 POHDINTA

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää opettajien kokemuksia kahden kiusaamisen vastaisen interventiomallin, KiVa Koulun ja Vaakamallin, käytöstä ja siihen liittyvästä koulutuksesta. Lisäksi selvitettiin millaisia kokemuksia opettajalla on kiusaamisen havaitsemisesta, puuttumisesta ja ennaltaehkäisemisestä kiusaamisen vastaisen mallin avulla. Tutkimuksen tavoitteena oli myös selvittää, mikä saa opettajat sitoutumaan mallin käyttöön ja miten mallia käytetään kouluyhteisön arjessa. Interventiomalleiksi tutkimukseen valittiin kansainvälisestikin tutkittu ja laajasti käytetty suomalainen KiVa Koulu -ohjelma sekä Keski-Suomessa kehitetty kouluhyvinvointia tavoitteleva Vaakamalli -ohjelma. Ohjelmat jakavat saman tavoitteen koulukiusaamisen ennaltaehkäisemisestä ja vähentämisestä, mutta lähestymistavat eroavat toisistaan. Tämä teki tutkimuksesta mielekkään ja toi hyvin esiin opettajien mielestä toimivan interventiomallin piirteitä ja tietoa siitä, mitkä asiat saavat opettajat sitoutumaan kiusaamisen vastaisen interventiomallin käyttöön.

Koulukiusaaminen on yleinen ja jatkuva ongelma, jota esiintyy jokaisella koululla. Tämän vuoksi se näkyy jokaisen luokanopettajan työssä ja vaatii opettajalta perehtyneisyyttä ja panostamista ongelmaan puuttumiseksi. Opettajan on tärkeä tiedostaa, millaisilla toimintatavoilla on vaikutusta kiusaamisen vähentämiseen ja miten sitä vastaan voidaan työskennellä tehokkaasti. Kouluille on tarjolla monenlaisia kiusaamisen vastaisia interventiomalleja, joten opettajan työtä helpottaa se, jos hän tietää mitä mallilta vaaditaan ja mikä todella toimii.

Tutkimus toi hyvin esiin opettajien kokemuksia mallien eri osa-alueiden käytöstä ja toimivuudesta. Haastatteluissa opettajat kertoivat avoimesti omia mielipiteitään ja ajatuksiaan, joista oli löydettävissä yhtenäisiä linjoja. Opettajat painottivat toimivan interventiomallin ominaisuuksiksi esimerkiksi sen tarjoamaa koulutusta, valmista materiaalia opetuskäyttöön ja yhtenäisiä käytänteitä kiusaamiseen puuttumiseksi. Seuraavaksi avataan keskeisimpiä tuloksia ja kytketään niitä aikaisempiin tutkimustuloksiin.

8.1 Koulutus ja yhteiset toimintamallit interventiomalliin sitouttamisessa

KiVa Koulu -ohjelma on valtakunnallisesti ja Vaakamalli -koulutus Keski-Suomessa laajasti käytössä oleva kiusaamisen vastainen interventiomalli. Tämä tutkimus osoitti, että mallit pääsääntöisesti tukevat hyvin opettajia kiusaamisen vastaisessa toiminnassa ja sen ennaltaehkäisemisessä. Molemmilla interventiomalleilla oli vahvuuksia ja niiden käyttöön liittyi opettajien kokemusten mukaan monia hyviä puolia. Yhteisiksi vahvuuksiksi koettiin kouluyhteisössä lisääntynyt tietoisuus kiusaamisesta ja toimintamalli kiusaamiseen puuttumiseksi. Mallit erosivat erityisesti sen suhteen miten koulutus oli järjestetty ja miten se vaikutti työyhteisöön, ennalta laaditun toimintaohjeistuksen ja valmiin oppimateriaalin määrässä sekä siinä, miten paljon ne sallivat opettajalle henkilökohtaista harkintaa ohjelman toteuttamisessa.

Kaikista haastatteluista oli havaittavissa koulutuksen selkeästi korostunut merkitys opettajien suhtautumisessa interventiomalliin ja kokemuksissa siitä. Opettajat toivat esiin saamansa koulutuksen merkitystä ja antia kiusaamiseen puuttumiselle tai toisaalta mainitsivat koulutuksen puuttumisen vaikutuksia toiminnalleen. Koulutuksen tarjoama mahdollisuus yhteisiin keskusteluihin, kokemusten jakamiseen ja yhteisen toimintamallin ja ajatusten linjaamiseen koettiin yleisesti erittäin tärkeänä ja hyödyllisenä. Yhdessä käydyn koulutuksen merkitys kiusaamisen vastaiselle työlle verrattuna itse opiskeltuun tietoon nousi opettajien kommentteissa esille motivoivampana, yhteishenkeä luovempana ja paremmin kiusaamisen vastaiseen työhön sitouttavana. Koulutuksen ja opettajan pätevyyden tunteen merkitys tehokkaalle koulukiusaamiseen puuttumiselle on havaittu aiemmissakin tutkimuksissa. Novickin ja Isaacsin (2010) sekä Smithin (2011) mukaan nimenomaan opettajien tietoisuuden lisääminen ja valmiuksien parantaminen kouluttamalla on yksi tärkeimmistä asioista pyrittäessä vähentämään kiusaamista (Novick & Isaacs 2010, 283–296; Smith 2011, 421–422). Myös Holt ym. (2013) painottavat koulutuksen tärkeyttä, sillä se edesauttaa opettajien herkkyyttä puuttua kiusaamiseen ja näin ollen vähentää sen esiintymistä koulussa (Holt ym. 2013, 241–242).

Opettajien kuvatessa kokemuksiaan interventiomallin käytöstä nousi korostuneesti esiin kaksi asiaa: 1. yhteisten toimintamallien merkitys kiusaamisen vastaisessa työssä sekä 2. koulun ilmapiirin ja hyvinvoinnin merkitys intervention onnistumiselle ja kiusaamisen vähentymiselle. Parhaimmillaan opettajat kuvasivat yhteisten toimintamallien luovan turvallista ilmapiiriä ja hyvinvointia oppilaidenkin keskuuteen, sillä johdonmukaiset toimintatavat kiusaamistilanteissa auttoivat heidän mielestään oppilaita ennustamaan käyttäytymisensä seurauksia. Yhteisten toimintamallien puuttuminen taas toi epävarmuutta kiusaamiseen puuttumiseen ja opettajat

kokivat tässä tilanteessa myös interventiomallin toimivuuden ja toteutumisen heikommaksi. Yhteiset toimintamallit koulukiusaamisen suhteen, oppilaiden saaminen tietoisiksi niistä sekä hyvinvointiin panostaminen siis vähentävät opettajien mukaan kiusaamista ja helpottavat työtä kiusaamisen vähentämiseksi. Samoilla linjoilla on Ukskoski (2011), jonka tutkimuksen mukaan yhteinen ymmärrys kiusaamisen vastaisesta työstä on ensiarvoisen tärkeää pyrittäessä tehokkaasti vähentämään koulukiusaamista (Ukskoski 2011, 366–375). Myös Swearer ym. (2010) ovat korostaneet koulun ilmapiirin vaikutusta kiusaamisen vastaisessa työssä ja maininneet toimimattoman interventiomallin piirteiksi nimenomaan riittämättömät puuttumisen keinot ja mallin kohdistamattomuuden yhteisölle (Swearer ym. 2010, 28–47).

Kaikki Vaakamalla käyttäneet opettajat olivat osallistuneet koko kouluyhteisön hyvinvoinnin kohottamiseen tähtäävään Vaakamalli -koulutukseen. Nämä opettajat kuvasivat koulullaan olevan yhtenäisen puuttumisen linja ja korkea sitoutuneisuuden taso. Tämä tulos puhuu sen puolesta, että koko kouluyhteisön pätevoittämiseen ja kouluhyvinvoinnin lisäämiseen tähtäävä koulutus toimii opettajien mielestä paremmin ja siihen sitoudutaan enemmän kuin ohjelmaan, johon ei liity laajaa koulutusta ja yhteisten toimintamallien luomista yhteisöön. Samaa painottavat myös Smith ym. (2004), joiden mukaan kouluyhteisön tietoisuuden lisääminen helpottaa johdonmukaista puuttumista kiusaamiseen ja lisää avointa ilmapiiriä koulussa (Smith ym. 2004, 554–557). Myös Hamaruksen ja Kaikkosen (2008) sekä Thornbergin (2011) mukaan koko koulun interventio voi muuttaa koulun ilmapiiriä positiivisemmaksi ja näin vähentää kiusaamisen esiintymistä koulussa (Hamarus & Kaikkonen 2008, 342–343; Thornberg 2011, 264–265).

Samojen tutkijoiden mukaan myös oppilaiden tietoisuuden lisääminen ja heidän saaminen puolustamaan kiusattua toimii kiusaamista vähentävänä tekijänä (Hamarus & Kaikkonen 2008, 342–343; Thornberg 2011, 264–265). Tätä korostivat myös tutkimukseen osallistuneet opettajat, jotka mainitsivat paitsi oppilaiden tietoisuuden lisäämisen, myös tunnetaitojen opettamisen ja oppilaiden empaattisuuden lisäämisen yhdeksi tärkeimmistä asioista kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Tämä tuli esille erityisesti KiVa Koulu käyttävien opettajien haastatteluissa. KiVa Koulu -ohjelma korostaakin tämän osa-alueen merkitystä kiusaamisen ennaltaehkäisyssä, sillä tarkoitus on herättää koko ryhmän yhteinen vastuuntuntoisuus ja saada sivustaseuraajat tukemaan kiusaajan sijaan kiusattua. Se on myös keskeinen osa KiVa Koulu -tuntien sisältöjä. (Salmivalli ym. 2011, 144–147, 150, 441–444.)

Yksi tutkimuksen tärkeimmistä havainnoista on se, että työyhteisön sitoutuneisuus on yhteydessä paitsi yhteisön saamaan koulutukseen, myös siihen, miten interventiomallia toteutetaan koulun arjessa. Sitoutuneemmassa työyhteisössä interventiomalli on vakiintunut toimintatavaksi, jota kaikki noudattavat suhteellisen samalla tavalla. Tämä vahvistaa Smithin (2004) tutkimustulosta, jonka mukaan interventiomallin onnistumisen edellytys on sen sisäistäminen osaksi koulutyötä ja koko koulun arkea (Smith 2004, 101). Koko

kouluyhteisön sitoutuminen interventiomalliin siis todella on välttämätöntä sen tehokkaan toiminnan kannalta (Smith & Schneider 2004, 548).

Whitted ja Dupper (2005) ovat listanneet kolme interventiomallin toimivuuden tärkeintä edellytystä. Ohjelman tulee heidän mukaansa perustua tieteelliseen tutkimukseen, sen toimenpiteiden tulee olla merkityksellisiä oppilaille ja ohjelman tulee tarjota koulutusta ja sopia koulun kulttuuriin. (Whitted & Dupper 2005, 167-174.) Tutkimus vahvistaa tätä listausta ja painottaa erityisesti sitä, että koulutuksen puuttuessa interventiomalli jää tehottomaksi koko kouluyhteisön kannalta eikä näin ollen toteudu täydellisenä.

8.2 Tutkimuksen luotettavuuden arviointia

Yksi tärkeimmistä tutkimuksen tekemiseen liittyvistä eettisistä pohdinnoista liittyy tutkimuksen tarkoitukseen. Tutkimuksella tulisi olla merkitystä tietylle ammattikunnalle tai jopa parantaa tutkittavana olevaa inhimillistä tilannetta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 20). Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarjota uutta tietoa opettajien kokemuksista ja käsityksistä kiusaamisen vastaisista interventiomalleista, jotta tiedettäisiin paremmin, mitkä asiat tekevät malleista toimivia ja vähentävät kiusaamista. Näin ollen tutkimuksen tarve ja hyöty opettajien ja muun koulun henkilökunnan toiminnalle on merkittävä.

Tutkimukseen haluttiin mukaan vain koulutettuja ja ainakin muutamia vuosia opettajan työssä toimineita opettajia, jotta kokemukset ja käsitykset kiusaamisen vastaisista interventiomalleista perustuisivat aitoon kokemukseen eikä tutkittavien välillä olisi tästä johtuvia suuria eroja, jotka voisivat aiheuttaa tulosten vääristymistä. Jokainen tutkittava opettaja on kuitenkin oma, ainutlaatuinen yksilönsä ja taustat opettajana ja kiusaamisen vastaisen työn tekijänä vaihtelevat väistämättäkin suuresti. Kaksi haastateltavaa oli aikaisemmin toiminut tai oli tällä hetkellä KiVa-tiimin jäsenenä, millä saattoi olla vaikutusta heidän mielipiteisiinsä ja kokemuksiinsa interventiomallista. Kaksi opettajaa oli pienestä, muutaman opettajan kyläkoulusta, kun kaikki muut opettajat taas olivat keskikokoisista tai suurista alakouluista. Myös työyhteisön koolla saattaa olla merkitystä esimerkiksi opettajien sitoutuneisuuteen ja työyhteisön jaettuihin toimintatapoihin koulukiusaamisen suhteen.

Opettajat vaikuttivat kuvaavan kokemuksiin ja käsityksiin interventiomalleista ja niiden käytöstä avoimesti ja moitteita ja kehitysehdotuksiakin tuli esiin. Voidaan kuitenkin pohtia sitä, tunsivatko opettajat kaikesta huolimatta tarvetta kaunistella sanomisiaan ja kokemuksiin ja olivatko ajatukset malleista siis aitoja. Koulukiusaamiseen puuttuminen ja sen merkityksen tiedostaminen on niin tärkeä asia, että esimerkiksi oman toiminnan puutteellisuuden tai riittämättömyyden myöntäminen sen suhteen voi olla opettajille vaikeaa. Myös tämän voidaan ajatella vinouttaneen opettajien kommentteja. Kaksi haastatelluista opettajista oli tutkijoille

entuudestaan tuttuja, mikä saattoi vaikuttaa näiden haastattelujen kulkuun ja tutkimuksen luotettavuuteen. Tuttuus saattoi tehdä ilmapiiristä avoimemman kokemusten kertomiselle, mutta toisaalta haastateltavat saattoivat tarkemmin miettiä, mitä he haluavat tutuille haastattelijoille kertoa. Luottamuksellisuuden takaaminen haastateltaville onkin korostetun tärkeää, jotta ilmapiiri on avoin ja kaikki haastateltavat voivat kertoa kokemuksistaan kaunistelematta niitä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 20). Tämän vuoksi siihen kiinnitettiin erityistä huomiota.

Yksi tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttava seikka on myös se, että kaksi kahdeksasta haastattelusta tehtiin puhelinhaastatteluina kun muut taas kasvotusten. Puhelinhaastattelusta puuttuvat kasvotusten tapahtuvan keskustelun näkyvät vihjeet, joista tutkijat saavat tietoa esimerkiksi siitä, onko haastateltava ymmärtänyt kysymyksen ja keskittyykö hän edelleen haastatteluun (Hirsjärvi & Hurme 2000, 64–65). Puhelinhaastatteluina toteutetut haastattelut vastasivat kuitenkin haastattelun kulun ja keston osalta pitkälti muita haastatteluja, joten tällä ei vaikuttaisi olleen merkittävää vaikutusta tutkimuksen luotettavuudelle.

Vaikka tutkimuksen otos oli suhteellisen pieni, se vaikuttaisi kuitenkin olleen tarpeeksi kattava, sillä esiin saatiin hyvin samansuuntaisia kokemuksia ja kommentteja. Hirsjärven ym. (2009) mukaan laadullisen tutkimuksen aineisto onkin riittävä, kun samat asiat alkavat toistua haastatteluissa (Hirsjärvi ym. 2009, 182). Toisaalta tutkimuksen tarkoituksena olikin nimenomaan selvittää yksittäisten opettajien kokemuksia ja käsityksiä interventiomalleista ja näin ymmärtää niiden olemusta opettajien näkökulmasta, jolloin tavoitteena ollutkaan tehdä laajoja yleistyksiä.

8.3 Tutkimuksen merkitys opettajan työlle ja interventiomallien kehittämiseksi

Tutkimus tarjoaa hyödyllistä ja tärkeää tietoa koulukiusaamisen vastaisista interventiomalleista luokanopettajien kokemana. Tulokset ovat paitsi tärkeitä yksittäisen opettajan kannalta hänen suunnitellessaan omaa toimintamalliaan kiusaamisen ennaltaehkäisemiseksi ja kiusaamistilanteisiin puuttumiseksi, ne ovat huomionarvoisia myös koulutuksen järjestäjien ja opettajien esimiesten kannalta. Tutkimus korostaa opettajille tarjottavan koulutuksen merkitystä kiusaamisasioihin puuttumisessa ja kiusaamisen vähentämisessä. Tämä tutkimus korostaa aiempia tutkimustuloksia mukaillen sitä, kuinka tärkeää olisi kiinnittää huomiota opettajien osaamiseen kiusaamisen osalta, jos sen esiintymistä koulussa halutaan vähentää.

Tutkimuksen tulokset tarjoavat hyödyllistä tietoa myös interventiomallien kehittäjille. Jotta malli vakiintuisi kouluyhteisön pitkäaikaiseen käyttöön, sen tulee olla yksittäisen opettajan mielestä toimiva ja riittävän sitouttava. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan ottaa huomioon opettajien kokemuksia ja

käsityksiä siitä, millaisia ominaisuuksia opettajat interventiomalleissa pitävät toimivina. Koulukiusaamiseen puuttumista ja sen vähentämistä kouluissa voidaan pitää yhtenä opettajan työn tärkeimmistä tavoitteista. Kaikki oppiminen perustuu yleiseen hyvinvointiin, joten turvallisen kouluympäristön merkitystä ei voida liiaksi korostaa (Holopainen 1991, 35–47). Tämän vuoksi kaikki tutkimus koulukiusaamisen havaitsemisesta, ennaltaehkäisemisestä ja siihen puuttumisesta pitävät esillä asiaa, jonka tulisi toimia jatkuvasti läsnä olevana tavoitteena jokaisen opettajan työssä.

8.4 Jatkotutkimusaiheita

Tämän tutkimuksen opettajat tulivat pääsääntöisesti eri kouluista. Tämän vuoksi opettajien kokemukset mallin käytöstä riippuvat pitkälti siitä, millaiset käytännöt koulu yhteisöllä on interventiomallin ja koulukiusaamisen suhteen. Jatkotutkimusaiheena olisikin mielenkiintoista selvittää, miten opettajien kokemukset vaihtelevat koulu yhteisön sisällä esimerkiksi riippuen siitä, ovatko he KiVa-tiimin jäseniä tai siitä, kuinka uusia työntekijöitä he ovat työ yhteisössään. Uusien opettajien perehdyttäminen koulu yhteisön käytänteisiin on varmasti merkittävä asia interventiomallin vakiintuneessa ja pitkäaikaisessa käytössä, joten olisi mielenkiintoista selvittää, miten uusia opettajia kouluissa perehdytetään ja miten heidän kokemuksensa koulukiusaamisen suhteen vaihtelevat suhteessa vanhempiin opettajiin. Tämä tutkimus tarjoaa pintaraapaisun siitä, miten Vaakamalla käyttävät opettajat kokevat mallin toteutumisen koulun arjessa. Mallin toteutumista ei ole vielä laajasti tutkittu, joten tulevaisuudessa olisi tarvetta selvittää tarkemmin, miten tämän kaltainen, kouluhyvinvoinnin edistämiseen keskittyvä malli toimii koulu yhteisöjen arjessa pitkäkestoisesti.

Koulukiusaaminen on valitettava ongelma, jota esiintyy kaikissa kouluissa. Sen vuoksi sitä vastaan tulee taistella sinnikkäästi ja opettajien tulee löytää uusia keinoja puuttua siihen tehokkaasti. Kouluilla on siis jatkuva tarve koulukiusaamista koskevalle tutkimukselle ja erityisesti tiedolle siitä, millaiset toimenpiteet ja käytännöt toimivat kiusaamista ennaltaehkäisevinä ja auttavat puuttumaan siihen. Myös haastavaksi koettuun kiusaamisen havaitsemiseen tulisi tutkimuksen keinoin löytää uusia, opettajia helpottavia keinoja. Eräs mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe olisikin selvittää, mitkä ominaispiirteet tekevät interventiomalleista toimivia ja tehokkaita, jotta nämä toimenpiteet saataisiin käyttöön jokaisessa koulu yhteisössä.

LÄHTEET

- Ahtola, A., Haataja, A., Kärnä, A., Poskiparta, E. & Salmivalli, C. 2012. For children only? Effects on the KiVa antibullying program on teachers. *Teaching and Teacher Education* 28 (6), 851–859.
- Atlas, R. & Pepler, D.J. 1998. Observations of bullying in the classroom. *Journal of Educational Research* 92 (2), 86–99.
- Banks, R. 1997. Bullying in schools. <http://www.vtaide.com/png/ERIC/Bullying-in-Schools.htm> [luettu 22. 10. 2013]
- Crothers, L.M. & Kolbert, J.B. 2008. Comparing middle school teacher's and students' views on bullying and anti-bullying interventions. *Journal of School Violence* 3 (1), 17–32.
- Due, P., Holstein, B.E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S.N., Scheidt, P., Currie C. & The health behavior in School-Aged Children Bullying Working Group. 2005. Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health* 15 (2), 128–132.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2010. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa J. Aaltola. & R. Valli. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS - kustannus, 26–44.
- Fekkes, M., Pijpers F.I.M. & Verloove-Vanhorick S.P. 2005. Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research* 20 (1), 81–91.
- Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 288. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto..
- Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu ja ehkäise. Helsinki: Kirjapaja.
- Hamarus, P. 2009. Miten estää koulukiusaamista? Teoksessa T. Saloviita (toim.) Meidän koulu. Keinoja työrauhan ja hyvän ilmapiirin saavuttamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus, 129–143.
- Hamarus, P. 2011. Vaakamalli kouluyhteisön hyvinvoinnin luomisessa. Teoksessa K. Pohjola (toim.) Uusi koulu: oppiminen mediakulttuurin aikakaudella. Yliopistopaino: Jyväskylän yliopisto Koulutuksen tutkimuslaitos, 131–141.
- Hamarus, P. 2012. Hyvinvoinnin osatekijät ja niihin liittyvät kysymykset Vaakamalliin® liittyen. http://www.peda.net/img/portal/2560332/Kontaktikertojen_koulutussisallot.pdf?cs=1340091936 [luettu 5.11.2013]

- Hamarus, P. & Kaikkonen, P. 2008. School bullying as creator of pupil peer pressure. *Educational Research* 50, 333 – 345.
- Hamarus, P. & Ukskoski-Ahonen, T. 2014. Kouluhyvinvoinnin hanke. <http://ktl.jyu.fi/ktl/kouluhyvinvointi/tutkimus6> [luettu 5.4.2014]
- Harjunkoski, S-M. & Harjunkoski, R. 1994. Kiusanhenki lapsen kengissä. Koulukiusaaminen haaste kasvattajalle. Juva: Kirjapaja.
- Heikkinen, H. L. T. & Jyrkämä, J. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa H. L. T. Heikkinen, R. Huttunen & P. Moilanen (toim.) Siinä tutkija missä tekijä: toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Ateena, 25 - 62.
- Herkama, S. 2012. Koulukiusaaminen: loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa. *Jyväskylä studies in humanities* 190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2003. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Holopainen, P. 1991. Terveellinen koulu, tarvitaanko sellaista? Teoksessa H. Peltonen (toim.) Kehittyvä kouluyhteisö. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 34–47.
- Holt, M. K., Raczynski, K., Frey, K. S., Hymel, S., & Limber, S. P. 2013. School and community-based approaches for preventing bullying. *Journal of School Violence* 12 (3), 238–252.
- Jukarainen, P., Syrjäläinen, E. & Värri, V. 2012. Kohti turvallista ja hyvinvoivaa koulua - valvontaa, vastuuta ja elämää erilaisuuden kanssa. *Kasvatus* 43 (3), 244–253.
- Keski-Suomen Osaava 2013. Vaakamalli -koulutus <http://www.peda.net/veraja/osaava/keskisuomi/vaakamalli> [luettu 22.11.2013]
- Kiusaamisasioiden käsittely Tikkakosken koulussa. <http://www.peda.net/veraja/jyvaskyla/tikkakoskenkoulu/arkipaivaa/kius/kasittely> [luettu 22.11.2013]
- Koivisto, M. 1999. Koulujen mahdollisuudet vähentää ja ehkäistä kiusaamista: seurantatutkimus koulukiusaamisesta Kempeleen peruskouluissa vuosina 1990 - 1998. Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Oulun yliopiston lastentautien klinikka & Kempeleen kunta. Oulu: Oulun Yliopistopaino.
- Konu, A. 2002. Oppilaiden hyvinvointi koulussa. *Acta Universitatis Tamperensis* 887. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Konu, A. & Rimpelä, M. 2002. Well-being in schools: a conceptual model. *Health Promotion International* 17 (1), 79 - 87.
- Kouluterveyskysely. Koko maata koskevat kysymyskohtaiset taulukot. Koulukiusaaminen. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/vaestotutkimukset/kouluterveykskysely/tulokset/aiheittain/kouluolot [luettu 7.11.2013]

- Kursu, K., Roininen, K. & Tolonen, P. 2001. Koulukiusaaminen ja sen ennaltaehkäisy. Opettajan näkemys muutokseen johtavista toimenpiteistä. Teoksessa Mustakangas- Mäkelä, A. & Laukka, S. (toim.) Muutoksen psykologiaa. Tutkimusraportteja syrjäytymisestä ja koulukiusaamisesta opettajien stressiin. Oulun Yliopiston julkaisu.
- Kämppi, K., Välimaa, R., Ojala, K., Tynjälä, J., Haapasalo, I., Villbert, J. & Kannas, L., 2012. Koulukokemusten kansainvälistä vertailua 2010 sekä muutokset Suomessa ja Pohjoismaissa 1994-2010 -WHO -koululaistutkimus (HBSC-study). Koulutuksen seurantaraportti 2012:8. Tampereen yliopistopaino.
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Kaljonen, A., & Salmivalli, C. 2011. A Large-Scale Evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4-6. *Child Development* 82 (1), 311-330.
- Ljungström, K. 1999. Mobbaus koulussa. Käsikirja mobbauksesta ja sen selvittämisestä Farsta- menetelmällä. Suomentanut Eeva Ahtiainen. Kauniainen: Jessica Lerche.
- Merenheimo, J. 1990. Koulukiusaaminen ja siihen yhteydessä olevia tekijöitä. Oulun Yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia n:o 74.
- Mäntylä, N., Kivelä, J., Ollila, S. & Perttola, L. 2013. Pelastakaa koulukiusattu! – koulun vastuu, puuttumisen muodot ja ongelmat oikeudellisessa tarkastelussa. Kunnallissalan kehittämissätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 70. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Novick, R.M. & Isaacs, J. 2010. Telling is compelling: the impact of student reports of bullying on teacher intervention. *Educational Psychology* 30 (3), 283-296.
- Olweus, D. 1992. Kiusaaminen koulussa. Suomentanut Maija Mäkelä. Helsinki: Otava.
- Olweus, D. 1993. *Bullying at School. What we know and what we can do.* USA: Blackwell Publishing.
- Perusopetuslaki 628/1998 ja laki perusopetuslain muuttamisesta 477/2003.
- Pirhonen, E-R. Kavilo, T. Nousiainen, L. Kouluhyvinvointityöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:27 http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2005/liitteet/opm_277_tt27.pdf?lang=fi [luettu 5.11.2013]
- Pörhölä, M. & Kinney, T.A. 2010. *Bullying: context, consequences and control.* Barcelona: Editorial Aresta.
- Roland, E. 1984. Kiusanteosta toveruuteen. Kouluväkivallan torjuntatapoja. Keuruu: Otava.
- Ryan, W. & Smith, J. D. 2009. Antibullying programs in schools: how effective are evaluation practises? *Prevention Science* 10 (3), 248 - 259.
- Salmivalli, C. 1998. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Hämeenlinna: PS-kustannus.

- Salmivalli, C. & Kaukiainen, A. 2000. Kiusaamisen vähentäminen opettajien koulutuksen kautta. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A11:2000.
- Salmivalli, C., Kärnä, A. & Poskiparta, E. 2011. Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development* 35 (5), 405–411.
- Salmivalli, C., Poskiparta, E., Tikka, A. & Pöyhönen V. 2009. KiVa Koulu. Opettajan opas. Vuosiluokat 1–3. Turun yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksesta käytäntöön -julkaisusarja, 2.
- Smith, P. K. 2004. Bullying: recent developments. *Child and adolescent mental health* 9 (3), 98–103.
- Smith, P. K., 2011. Why interventions to reduce bullying and violence in schools may (or may not) succeed: comments on this special section. *International Journal of Behavioral Development* 35 (5), 419–423.
- Smith, J.D. & Schneider, B. H. 2004. The effectiveness of whole - school antibullying programs: a synthesis of evaluation research. *School Psychology Review* 33 (4), 547–560.
- Swearer, S.M, Espelage, D.M., Vaillancour, T. & Hymel S. 2010. what can be done about school bullying? Linking research to educational practice. *American Educational Research Association and Sage: Educational Researcher* 39 (1), 38–47.
- Takalo, M. & Tolonen, M-M. 2012. Havaitse, puutu ja ehkäise kiusaaminen koulussa. Oulun yliopisto; Kajaanin opettajankoulutuslaitos. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteen kandidaatintyö.
- Thornberg, R. 2011. 'She's Weird!' –The social construction of bullying in school: a review of qualitative research. *Children & Society*, 25 (4), 258–267.
- Tikkanen, T. 1997. Kiusaaminen ja normi-ilmasto: intervention vaikutus Helsingin peruskouluissa. Lisensiaatin tutkimus. Psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. 2011. Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 27–56.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Tammi.
- Ukskoski-Ahonen, T. 2011. Towards well-being at school with integrative pedagogy. Presentation & Paper 14th–16th of November 2011, Madrid, Spain: ICERI 2011 Conference Proceedings. 366–375.
- Ukskoski, T. 2013. Kohti kouluhyvinvoinnin yhteisöllistä asiantuntijuutta. Koulukiusaamisen ehkäisemisen interventio perusopetuksessa. *Kasvatus* 4, 352–366.
- Vreeman, R.C. & Carroll, A. E. 2007. A systematic review of school - based interventions to prevent bullying. *The Journal of the American Medical Association* 161 (1), 78–88.

- Väljjarvi, J. 2011. Tulevaisuuden koulu vai kouluton tulevaisuus? Teoksessa K.Pohjola (toim.) Uusi koulu: oppiminen mediakulttuurin aikakaudella. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 19-31.
- Whitted, K.S. & Dupper, D.R. 2005. Best practices for preventing or reducing bullying in schools. National Association of Social Workers: Children & Schools 27 (3), 167-175.

LIITTEET

LIITE 1.

Teema 1. Koulun toimintatavat suhteessa koulukiusaamiseen

- Millaista kiusaamisasioihin liittyvää koulutusta/ohjausta olet saanut nykyisessä työpaikassasi? Onko koulullasi jokin tietty malli/ohjelma, jota erityisesti käytätte?
- Miten koulussasi toimitaan kiusaamistilanteissa?
- Miten käytössä oleva malli näkyy koko koulun arjessa?
- Miten malli on vaikuttanut työyhteisösi toimintaan?
- Miten työyhteisösi jäsenet ovat sitoutuneet kiusaamisen vastaisen mallin käyttöön?

Teema 2. Kiusaamisen vastainen malli: KiVa Koulu / Vaakamalli

- Millainen koulutus oli?
- Mitä koulutus on antanut sinulle?
- Mitä mallissa on mielestäsi keskeistä?
- Millaisia kokemuksia sinulla on mallin käytöstä koulun arjessa?

Teema 3. Mallin vaikutus arkeen yksilö ja yhteisötasolla

- Miten malli on vaikuttanut arkeesi koulussa?
- Miten itse toimit kiusaamistilanteessa?
- Millaisia keinoja malli on antanut kiusaamisen ennaltaehkäisemiseen?
- Onko malli antanut sinulle uusia keinoja havaita kiusaamista?
- Auttaako malli sinua puuttumaan kiusaamiseen?
- Onko sinulla muuta mielessä, mitä haluaisit sanoa? Esimerkiksi kehittämisajatuksia tms.?

LIITE 2. TUTKIMUSLUPA

Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen opiskelijoilla Anni Salolla ja Maija Takalolla on lupa haastatteluni nauhoittamiseen sekä haastatteluaineiston hyödyntämiseen tutkimustyössään yleisten tutkimuseettisten periaatteiden mukaan. Aineiston pohjalta tehdään pro gradu-tutkielma kasvatustieteen maisteriksi tähtäävään koulutukseen.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää alakoulun luokanopettajien käsityksiä ja kokemuksia koulussa käytössä olevasta kiusaamisen vastaisesta interventiomallista, KiVa Koulusta tai Vaakamallista. Tutkimus toteutetaan luottamuksellisesti ja tutkimuseettisiä periaatteita noudattaen. Koulun nimi tai opettajan henkilöllisyys eivät tule esiin tutkimusraportissa. Tutkimusaineisto hävitetään yllämainitun tutkimuksen päätyttyä.

Jyväskylässä _____/____2014

_____
Haastateltavan allekirjoitus ja nimenselvennys

_____
Anni Salo
Tutkimuksen tekijä, KK

_____
Maija Takalo
Tutkimuksen tekijä, KK